

Postgraduate Students' Understanding of The Indigenization of Social Sciences: A Phenomenological Study

1. Nader Razeghi
2. Heydar Janalizadeh Choobbasti
3. Mohammadmahdi Farzbod
4. Behnaz Seifi

- **Article Type:** Research Paper
- **Vol. 34 | No. 3 | Serial 95 | Oct. 2024**
- **Received:** 2025.02.01
- **Revised:** 2025.06.10
- **Accepted:** 2025.09.23
- **Published Online:** 2025.11.26
- **Pages:** 103-118
- **P-ISSN:** 1027-2690
- **E-ISSN:** 2783-4514

Keywords

Indigenization of social sciences, Interpretive Phenomenology, Islamic Social Sciences, Understanding of indigenization, Postgraduate Students.

1. Professor of Sociology, Faculty of Humanities & Social Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran (Corresponding Author)
razeghi@umz.ac.ir
ORCID: 0000-0002-9479-3317
2. Associate Professor of Sociology, Faculty of Humanities & Social Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran
hjc@umz.ac.ir
ORCID: 0000-0003-0827-560X
3. Assistant Professor of Sociology, Faculty of Humanities & Social Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran
M.farzbod@umz.ac.ir
ORCID: 0000-0001-6778-5189
4. MA in Youth Study, Faculty of Humanities & Social Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran
behnazseifi777@gmail.com
ORCID: 0009-0000-9080-3226

Cite This Paper: Razeghi, N., Janalizadeh Choobbasti, H., Farzbod, M. & Seifi, B. (2024). Postgraduate Students' Understanding of The Indigenization of Social Sciences: A Phenomenological Study. *Rahyافت*, 34 (3), 103-118. (Persian).

DOI: 10.22034/rahyaft.2025.11911.1581

Publisher: National Research Institute for Science Policy (N.R.I.S.P)

Abstract

Throughout its history, Iranian social sciences have been marked by recurring debates over the possibility and necessity of indigenizing scientific knowledge. The origins of this discourse date back to the 1940s, with the emergence of discussions on institutionalizing modern sociological knowledge in a way that aligns with Iran's social and cultural realities. In the 1950s, concerns about instrumentalism and the over-quantification of social sciences further intensified calls for the development of indigenous science and universities. Following the Islamic Revolution, the indigenization of science became institutionalized as a comprehensive project under the broader agenda of Islamizing science and higher education. However, over the subsequent four decades, new scientific policies—accompanied by the rapid expansion of higher education—produced outcomes that diverged considerably from the original goals. Consequently, Iranian social scientists today exhibit diverse, and at times conflicting, interpretations of the concept of indigenization. Despite its significance, most existing studies on the indigenization of science remain theoretical rather than empirical. This study, therefore, asks: How do postgraduate students in social sciences at the University of Mazandaran perceive and interpret the indigenization of social sciences?

International research in this field often assumes that Western research paradigms are unsuitable for non-Western contexts. In such studies, indigenous knowledge is defined as a body of

concepts, techniques, and representations rooted in the cultural and social contexts of a given society. While indigenous knowledge may offer valuable guidance for hypothesis formulation and methodological design, it also faces challenges of demarcation from pseudo-scientific, postmodern, or anti-scientific perspectives. In Iran, however, the literature has largely remained theoretical and discursive, lacking empirical engagement with the lived experiences of those active in the scientific field. Although several studies have mapped conceptual trends in the indigenization debate, the actual perceptions and meaning-making processes of science practitioners have rarely been explored.

Revealing the students' meaning-making processes regarding the indigenization of science requires close attention to their specific lived experiences within this context. To achieve this, the study employed an interpretive phenomenological approach (IPA) to uncover and describe the internal semantic structures underlying these experiences, thereby enabling a deeper understanding of the nature of the phenomenon of indigenization of social sciences in Iran. The participants consisted of 31 master's and doctoral students in the field of social sciences at the University of Mazandaran, selected through purposive sampling. Data were collected through semi-structured, in-depth interviews and analyzed using the six-step process outlined in the IPA framework. The analysis led to the identification of a thematic structure comprising eight main themes and forty-four subthemes, which together captured the multifaceted nature of the participants' understandings of the indigenization of social sciences.

The data analysis revealed that students conceptualize the indigenization of social sciences through multiple interpretive frames, represented by eight main themes: semantic confusion, inability to indigenize science, distrust toward indigenization, openness in indigenization, indigenization as an ideological project, political understandings of indigenization, identity-based understandings of indigenization, and the requirements for indigenization. Each theme was interpreted through its underlying subthemes, drawing upon the participants' narratives.

The findings can be summarized as follows:

- (1) there is no shared or unified understanding of the indigenization of science among the participants;
- (2) conceptual inconsistencies are more pronounced in the discourse of Islamic social sciences than in indigenous social sciences;
- (3) students widely agree on the limited capacity of current social sciences to address societal challenges;
- (4) two overarching interpretive models emerge: a model of indigenous social sciences, wherein indigenization is understood as an ideological–epistemological system tied to political power, and a model for indigenous social sciences, wherein indigenization is seen as part of broader movements such as the decolonization and Islamization of science;
- (5) these two models are dynamic and may converge or transform into one another; and
- (6) both share a critical stance toward the institutional and methodological limitations of dominant pseudo-positivist paradigms in Iranian social sciences, differing mainly in the degree of political agency they attribute to the institution of science.

فهم دانشجویان تحصیلات تکمیلی از بومی شدن علوم اجتماعی: یک مطالعه پدیدارشناختی

۱. نادر رازقی

۲. حیدر جانعلی زاده چوب بستی

۳. محمدمهدی فرزبد

۴. بهناز سیفی

• نوع مقاله: پژوهشی

• دوره ۳۴ | شماره ۳ | پیاپی ۹۵ | مهر ۱۴۰۳

• تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۱۳

• تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۳/۲۰

• تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۰۱

• تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۴/۰۹/۰۵

• صفحات: ۱۱۸-۱۰۳

• شابای چاپی: ۹۶۹۰-۲۶۷۰

• شابای الکترونیکی: ۴۵۱۴-۲۷۸۳

چکیده

علوم اجتماعی در ایران در طول تاریخ تکوین خود شاهد مناقشات فراوانی حول مسئله امکان یا امتناع از بومی شدن بوده است. طی سال‌های پس از انقلاب، سیاست‌گذاری‌های اعمال‌شده در این حوزه موجب شکل‌گیری صورت‌بندی‌های فکری پیچیده‌تری شده است. علی‌رغم اهمیت موضوع و با وجود پیشینه نظری بسنده‌ای که در این حوزه وجود دارد تاکنون مطالعات تجربی اندکی حول فهم تجربه کنشگران علم انجام گرفته است. مطالعه پیش رو با بهره‌گیری از روش پدیدارشناسی تفسیری و به منظور شناخت درک و فهم دانشجویان تحصیلات تکمیلی از بومی شدن علوم اجتماعی در ایران انجام گرفته است. مشارکت‌کنندگان در این پژوهش، ۳۱ دانشجوی کارشناسی‌ارشد و دکتری رشته علوم اجتماعی دانشگاه مازندران بوده‌اند که به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. برای گردآوری داده‌ها از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و عمیق استفاده و تحلیل داده‌ها نیز طی یک فرآیند شش مرحله‌ای ذیل روش IPA انجام شد که خروجی آن، شناسایی ساختاری متشکل از هشت مضمون اصلی و ۴۴ مضمون فرعی بوده است. در ادامه، هر یک از مضامین اصلی مشتمل بر سردرگمی معنایی، ناتوانی در بومی شدن علم، بی‌اعتمادی به بومی شدن علم، راهگشایی علم بومی، بومی شدن به مثابه امری ایدئولوژیک، درک سیاسی از بومی شدن علم، درک هویتی از بومی شدن علم و نهایتاً الزامات و اقتضائات بومی شدن علم بر اساس مضامین فرعی شکل‌دهنده‌شان توصیف شده‌اند. نتایج حاصل از پژوهش در دو الگوی اصلی از فهم معنای بومی شدن علوم اجتماعی ارائه گردید: «الگوی از علوم اجتماعی بومی» (که در آن دانشجویان علم بومی را به صورت یک نظام معرفتی ایدئولوژیک فهم می‌کنند) و

کلیدواژه‌ها

بومی شدن علوم اجتماعی، پدیدارشناسی تفسیری، علوم اجتماعی اسلامی، درک از بومی شدن علم، دانشجویان تحصیلات تکمیلی.

۱. استاد جامعه‌شناسی گروه علوم اجتماعی دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران (پدیدآور رابط)

razeghi@umz.ac.ir

ORCID: 0000-0002-9479-3317

۲. دانشیار جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

hjc@umz.ac.ir

ORCID: 0000-0003-0827-560X

۳. استادیار جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

m.farzbod@umz.ac.ir

ORCID: 0000-0001-6778-5189

۴. دانش‌آموخته مطالعات جوانان از دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

behnazseif777@gmail.com

ORCID: 0009-0000-9080-3226

استناد به این مقاله: رازقی، ن.، جانعلی‌زاده چوب‌بستی، ح.، فرزبد، م. و سیفی، ب. (۱۴۰۳). فهم دانشجویان تحصیلات تکمیلی از بومی شدن علوم اجتماعی: یک مطالعه پدیدارشناختی. *رهیافت*، ۳۴ (۳)، صص. ۱۱۸-۱۰۳.

DOI: 10.22034/RAHYAFT.2025.11911.1581

ناشر: مؤسسه تحقیقات سیاست علمی کشور
نویسندگان: © حق مؤلف

«الگوی برای علوم اجتماعی بومی» (که در آن، علم بومی را به معنای استعمارزدایی از علم و اسلامی شدن علم درک می‌کنند).

مقدمه و بیان مسئله

علوم اجتماعی در طول دوران تکوین خود با مناقشات فراوانی مواجه بوده‌اند. «مسئله بومی شدن علوم اجتماعی»، یکی از مباحثی است که چندین دهه ذهن اندیشمندان را به خود مشغول نگه داشته است. از جنبه نظری مناقشات متنوعی در درک و فهم آن و بر سر «مکان» یا «متناغ» علوم اجتماعی بومی در گرفته است و حتی این مسئله به بخشی از دغدغه‌های سیاست‌گذاران حوزه علم بدل شده است. اندیشه‌های نظری دارای مبانی متفاوت ما را به ادراک‌های متمایزی از این مسئله رهنمون می‌سازند. در رهیافت کلاسیک جامعه‌شناسی علم متأثر از رویکرد اثبات‌گرایی ۱ مرتون ۲ استدلال می‌شود که معرفت علمی بر مشاهده بی‌طرفانه استوار و اعتبار آن مبتنی بر بکارگیری معیارهای جهانی غیرقابل تغییر، غیرشخصی و مستقل از موقعیت اجتماعی و تعهدات شخص صاحب دانش است (Mulkay, 2014). در این نگاه، علم حقیقتی قطعی و فارغ از زمان و مکان است (Durkheim, 1982) بنابراین بومی شدن علم با عقلانیت علمی ناسازگار و اساساً فاقد موضوعیت است. در ایران نیز برخی اندیشمندان به دلایلی مشابه، بومی شدن علم را ناممکن دانسته (Malekian, 2007) و آن را عامل جدایی از اجتماع بین‌المللی و عقب‌ماندگی از روند شتابان علم در جهان به حساب آورده‌اند (Mansouri, 2022). در مقابل این نگاه، نظریه‌های انتقادی و تفسیری علم قرار دارند که معرفت علمی را تحت تأثیر شرایط اجتماعی تبیین می‌کنند. این رویکرد با مطالعات کیفی انجام‌شده در حوزه علم، تلاش داشته نشان دهد علم و محتوای معرفت علمی به بستر و زمینه خود وابسته بوده و تحت نفوذ جامعه شکل می‌گیرد. با پذیرش ساخت اجتماعی علم، طرح بحث از علم بومی نیز ممکن می‌شود به ویژه در رشته‌های علوم انسانی و اجتماعی که بیشتر متأثر از هویت تاریخی و فرهنگی واقعیت‌های جامعه انسانی هستند و با چنین نگاهی تبعاً از فرهنگی به فرهنگ دیگر متفاوت خواهند بود (Kumar, 2001).

سابقه اندیشه بومی شدن علوم اجتماعی در ایران به دهه ۱۳۴۰ و تأسیس مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی با دغدغه «ایرانی کردن» علوم اجتماعی بازمی‌گردد (AzadAramaki, 2006). در این دوران، ایده نهادی شدن دانش نوین جامعه‌شناسی با مبادی و روش‌شناسی متناسب جامعه ایران مورد توجه قرار گرفت. در دهه ۱۳۵۰ کسانی همچون نراقی در کنار طرح بحث از بحران در علوم

اجتماعی، ابزارانگاری و کمیت‌گرایی در عقلانیت غربی را مورد پرسش قرار دادند و از نیاز به علم و دانشگاه بومی سخن گفتند (Farasatkah, 2009). با ظهور انقلاب اسلامی و در بطن آن انقلاب فرهنگی، ضرورت متناسب‌سازی علم و دانشگاه با زمینه‌ها و مسائل فرهنگ و جامعه ایرانی بیشتر مورد توجه واقع شد. متعاقباً این اعتقاد شکل گرفت که علوم اجتماعی متأثر از شرایط تاریخی فرهنگی غرب در تبیین مسائل ایران ناتوان است (Parsania, Mirsepeh & Panahi, 2009, Panahi, 2015). در این نوع مواجهه، بومی شدن علوم اجتماعی و توجه کافی به الزامات آن ضرورتی اجتناب‌ناپذیر بوده که عدم اهتمام به آن سبب وابستگی به علوم اجتماعی غربی شده است (Saffar & Ahmadnia, 2020).

در کنار این رویکردها، به تدریج رویکرد سومی نیز در داخل کشور به وجود آمد که بومی‌سازی علوم اجتماعی در آن به معنای جذب انتقادی علوم انسانی و اجتماعی غرب تعبیر می‌شود (Barzegar, 2010). این دیدگاه بومی شدن علوم اجتماعی را فی‌نفسه انکار نمی‌کند بلکه آن را به شیوای گزینشی با نیازهای محلی تطبیق می‌دهد (Ghaneirad & Joukar, 2009). به بیان دیگر علوم اجتماعی، پیوسته در عرصه‌ای متعامل از منابع بومی و جهانی حاصل می‌شود (Mosavi, 2021). در این مواجهه مفاهیم و نظریات علوم اجتماعی معنای ثابتی نداشته و دائماً در حال سفر هستند و این سفرها همواره با انتخاب‌ها و انطباق‌هایی با شرایط محلی صورت می‌گیرد. این رویکرد هرچند قائل به مسیر یک‌طرفه سفر علوم غربی به ایران است اما علت آن را اتصال ضعیف به جامعه جهانی و شرایط گلخانه‌ای حاکم بر علوم اجتماعی در ایران می‌داند (Kazemi, 2022).

همان‌طور که ملاحظه شد تفاسیر متعدد، متفاوت و گاه متعارض میان اندیشمندان علوم اجتماعی در خصوص مسئله بومی شدن این علوم وجود دارد. با این حال علی‌رغم اهمیتی که این موضوع دارد تاکنون غالب مطالعات صورت‌گرفته در ارتباط با بومی شدن علم، شکلی نظری و نه میدانی داشته است. در راستای جبران خلاء پژوهشی موجود، در مقاله، فهم و درک دانشجویان تحصیلات تکمیلی - به عنوان جامعه‌ای معرفت‌کنشگران علمی داخلی - از مسئله بومی شدن علوم اجتماعی در ایران مورد بررسی قرار گرفته است. انتخاب دانشجویان تحصیلات تکمیلی به عنوان جامعه هدف پژوهش به دلیل سهم قابل توجه آنها از کنشگری علمی در عرصه علوم اجتماعی ایران است. باید توجه داشت که در دانشگاه به عنوان محل اصلی برخورد دیدگاه‌ها و رویکردهای مرتبط با تحولات علمی و آموزشی، دانشجویان تحصیلات تکمیلی بیش از هر گروه دیگری در معرض این تحولات فکری و تضارب آراء منتج از آنها هستند و بنابراین در درک و شناخت علمی نیز بیشتر از دیگر کنشگران علمی با الگوهای فکری متمایز و بعضاً متناقض مواجه می‌شوند. در این مقاله به طور خاص پرسش آن

1. Positivism
2. Robert K. Merton

است که دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته علوم اجتماعی دانشگاه مازندران به عنوان گروه مهمی از کنشگران علمی این عرصه، چه درک و فهمی از مسئله بومی شدن علوم اجتماعی دارند؟ آشکارسازی فرآیندهای معنا ساز ذهنی دانشجویان از مسئله بومی شدن علم و توصیف دقیق آنها نیازمند توجه به تجارب خاص مشارکت کنندگان در پژوهش است و به همین دلیل از روش پدیدارشناسی تفسیری برای کشف و توصیف ساختارهای معنایی درونی این تجربیات زیسته بهره گرفته شده تا دستیابی به یک فهم دقیق تر از ماهیت پدیده بومی شدن علوم اجتماعی در ایران ممکن شود.

پیشینه تحقیق

پیشینه داخلی

مطالعات متعددی در حوزه مسئله بومی شدن علم در ایران انجام شده که در ادامه به مهم ترین آنها اشاره و چکیده‌ای از یافته‌های هر یک ارائه می‌گردد:

زائری و اسکندری نداف در پژوهشی به دسته‌بندی نظریه‌ها، تحلیل و ارزیابی آرای موافقان و مخالفان علم اجتماعی بومی در ایران پرداخته و سه رویکرد اصلی در این زمینه را از هم متمایز دانسته‌اند: ۱- رویکرد اثبات‌گرایی که تلقی بومی‌گرایانه از علم را منتفی و معتقد است برای شناخت و حل مسائل بومی جامعه باید از مبانی نظری ثابت و جهانی متعلق به علم مدرن استفاده کرد؛ ۲- رویکرد قاره‌ای پسامدرن که مبنای جهان‌شمولی علم را رد و بر این باور است که هر فرهنگ و جامعه‌ای باید علم خود را تولید کند. در این رویکرد نه تنها موضوعات بلکه نظریه‌ها و مبانی علم نیز باید هویت بومی داشته باشد؛ ۳- رویکرد مبتنی بر حکمت اسلامی که علی‌رغم پذیرش هویت جهانی علم، بنیان‌های نظری سکولار علم مدرن را طرد و مبانی بدیل متناسب با حکمت اسلامی را جایگزین آن می‌کنند (Zaeri & Eskandari Naddaf, 2022).

موسوی در مطالعه خود به بررسی و نقد جنبه‌های متعارض علوم بومی و جهانی و تدقیق راهبردهای ممکن طراحی بر ساخت نوین از معرفت‌شناسی بومی در تعامل با ساحت علم جهانی پرداخته است. او نشان داده که عوامل متعددی سبب گرایش به تأسیس و توسعه علم بومی و تشدید چالش‌ها در استفاده از علم جهانی شده است. عدم توسعه پایدار علم در کشور و بحران در نظام کارایی آن، ضعف در برنامه‌ریزی و عدم توجه به الزامات سیاست‌گذاری علمی جدید جهت کاهش معضلات ملی، تردید در ثمربخشی نظریه‌های علمی مدرن در قبال ساختار پیچیده اجتماعی و فرهنگی کشور و همچنین آمیختگی مقاومت فرهنگی در خرده‌فرهنگ‌های متعارض با ساخت مسلط علم جهانی، زمینه رویش و پذیرش انگاره‌های علم بومی را فراهم کرده است (Mosavi, 2021).

پناهی در پژوهش خود نشان داده که علم بهنجار (عادی) چگونه می‌تواند منجر به بومی کردن علوم اجتماعی شود. وی با طرح دو دیدگاه نظری اثبات‌گرا و انتقادی (تاریخ‌گرا) درباره علوم اجتماعی نشان می‌دهد که علی‌رغم اختلافات اساسی نظری، اگر پژوهشگران هر دو دیدگاه، اقدام به پژوهش‌های دقیق انتقادی و کل فرآیند پژوهش از انتخاب موضوع تا تبیین و نقد نظریه را طی کنند حاصل کار آنها بومی شدن علوم اجتماعی خواهد بود (Panahi, 2015).

توفیق در مطالعات ۱۳۹۰ و ۱۳۹۶ خود منشاء بحران علوم اجتماعی در ایران را ناشی از سلطه ابرانگاره^۱ نوسازی و شکل‌گیری صورت‌بندی‌های گفتمانی برآمده از آن که بر تقابل سنت و تجدد تأکید دارد دانسته است. به زعم او، منطق حاکم بر این گفتمان، دستگاه مفهومی خاصی را می‌سازد که هر پدیده اجتماعی را صرفاً در چارچوب دوگانه‌های ساده‌ای همچون سنت در برابر تجدد یا شرق در برابر غرب تحلیل می‌کند. به عقیده توفیق، علوم اجتماعی برای برون‌رفت از این بحران به دو راهکار ناکارآمد روی آورده است: رویکرد به اثبات‌گرایی سطحی برای تولید داده‌های کمی (جامعه‌سنجی) و یا واردات آخرین نظریه‌های روز در شبیه‌سازی و تحمیل چارچوب‌های ترجمه‌شده بر واقعیت‌های جامعه. وی معتقد است علوم اجتماعی به ابزاری غیرانتقادی برای قدرت سیاسی بدل و ماهیتی ایدئولوژیک به خود گرفته است. رامحل پیشنهادی برای برون‌رفت از این وضعیت را نیز پرداختن به «جامعه‌شناسی جامعه‌شناسی» با استفاده از رهیافت‌های پساستعماری دانسته است (Towfiq, 2011; 2017).

در پژوهش دیگری این بار به شکل میدانی، جوادی و توفیق تلاش کرده‌اند به توصیفی از وضعیت جامعه‌شناسی ایران بر مبنای فراتحلیل نظرات اساتید منتخب جامعه‌شناسی دست یابند (Javadi & Towfiq, 2012). به زعم نویسندگان، این اساتید علی‌رغم اتخاذ رویکردهای متفاوت در این گزاره توافق دارند که جامعه‌شناسی در وضعیت کنونی قادر به انجام نقش اصلی‌اش یعنی شناخت امر اجتماعی نیست. محققان با بکارگیری روش نظریه زمینه‌ای و گردآوری داده‌ها از روش مصاحبه‌های عمیق در پی فهم منطق کنش در میدان جامعه‌شناسی بوده‌اند. یافته اصلی این مقاله همخوان با یافته‌های پیشین توفیق، نمایانگر وجود یک سنخ غالب در جامعه‌شناسی ایران است. این سنخ که در سطح ساختاری و از طریق سطوح مختلف سازمان دانشگاهی در ایران بازتولید می‌شود کنشگران فعال در این حوزه را به اتخاذ مسیر و روند مشخصی هدایت می‌کند. مسیری که هرگونه کنش فردی برای خروج از وضعیت گذار را ناممکن و به ترویج نوعی فرمالیسم در آموزش و پژوهش و بسط شکلی اثبات‌گرایی عامیانه منتهی شده است.

فراستخواه گفتارهای بومی‌گرایانه در علم را مبهم، ناساز و

می‌شوند نسبت می‌دهد. نویسندگان در این مطالعه مروری همچنین به مواردی چون نظام‌های خلق و انتقال دانش توسط مردم بومی، علم مدرن در برابر دانش بومی آفریقا، بهبود آموزش علوم در آفریقا و در نهایت تأثیر نظام دانش بومی بر کشف و توسعه علمی پرداخته‌اند (Abah, Mashebe & Denuga, 2015).

بالا و قورقیز (۲۰۰۷) ضمن طرح این موضوع که امروزه گرایش روزافزونی در نهادهای علمی و توسعه‌ای برای کاربست نظام‌های معرفتی بومی شکل گرفته است این پرسش مهم را دنبال کرده‌اند که مشروعیت قائل شدن برای دانش بومی به عنوان منبع یادگیری چه پیامدهای عمیقی برای مفاهیم علم دارد. به زعم آنها ظهور گفتگو بین علم و دانش بومی چالش‌های جدیدی از جمله مرزبندی دانش بومی از علم و شبه‌علم، انتقال بین‌فرهنگی علم، مشروعیت‌بخشی به دانش نظری و روش‌شناختی بومی و چندفرهنگ‌گرایی موافق و مخالف علم را پیش روی تاریخ و فلسفه علم قرار داده است. از نظر نویسندگان، توسعه نقش دانش بومی در علم، منوط به پاسخگویی مؤثر به چالش‌های فوق و گفتگو بین دانش بومی و علم غربی است (Bala & Gheverghese, 2007).

گابرنیا و همکاران (۲۰۰۶) از منظر جامعه‌شناسی علم و با ترکیبی از روش‌های کمی و کیفی به بررسی ویژگی‌ها، فعالیت‌ها، اجماع و انتشار ایدئولوژیک مفاهیم و برنامه‌های پژوهشی جنبش روانشناسی بومی تایوان پرداخته‌اند. آنها در پژوهش خود از مدلی مفهومی برای بررسی مسیرهایی که به پیشرفت روانشناسی بومی تایوان کمک کرده استفاده نموده‌اند. این مدل شامل پنج مسیر است که تحت عنوان ارتباط محلی، شرایط کار، هویت ملی، رهبر بزرگ و جنبش اجتماعی معرفی می‌شود. در این پژوهش نویسندگان تنها دو مسیر نخست را مورد بررسی قرار داده و به دیگر مسیرها اشارهای گذرا کرده‌اند. در مسیر ارتباط محلی، دغدغه‌های جنبش روانشناسی بومی در مورد ارتباط فرهنگی با روانشناسی غربی، اعتبار معرفت‌شناختی و روش‌شناختی روانشناسی اثبات‌گرا و مناسب بودن ارتباطات به زبان انگلیسی بررسی و در مسیر شرایط کاری، فعالیت‌های پژوهشی و راهبردهای شغلی روانشناسان غیرغربی در چارچوب منابع موجود و احتمالات شغلی آنها در نظر گرفته شده‌اند. یافته‌های پژوهش نشان داد که در میان روانشناسان تایوانی، در جنبه نارضایتی از معرفت‌شناسی اثبات‌گرایی، اشتراک‌نظر قابل توجهی وجود دارد؛ جنبش روانشناسی بومی در سطح متوسطی حمایت می‌شود و در مسائل مرتبط با روش و اعتبار تحلیل میان دانش‌آموختگان داخل و خارج تایوان اختلاف‌نظر زیاد دیده شده است (Gabrenya, Kung & Chen, 2006).

شوئرکنز (۲۰۰۳) سیر تحول موضوع جهانی شدن و بومی‌سازی در علوم اجتماعی طی دو دهه گذشته را ترسیم و تلاش کرده خلاصه‌ای از یافته‌های پژوهش در این حوزه را ارائه دهد. او به

بحث‌انگیز می‌داند که گاه تا حد خطابه تنزل و در آنها ادبیات جای تحلیل را می‌گیرد. به زعم او این گفتارها توسط دانشگاهیان و در جامعه‌ای صورت گرفته که گرفتار فقر مفهوم‌سازی است و از این رو عمدتاً در مسیرهایی متفاوت با نیت مؤلفان سر از پروژه‌های سیاسی دولتی زبان‌بار درآورده‌اند. فراستخواه با یک بررسی تاریخی و نگاه به پس‌زمینه تحولات مفهومی و ساختی-کارکردی در زمینه علم بومی، سه روایت را از هم تفکیک می‌کند: ۱- بومی‌سازی به مثابه ایده‌ای دانشگاهی؛ این روایت در اواخر دوره پهلوی و در مواجهه با الگوی نوسازی غرب‌گرایانه ساخته شد که بر متناسب‌سازی کارکردهای دانشگاه با مسائل جامعه ایرانی تأکید داشت. ۲- بومی‌سازی در شکل یک ایدئولوژی مذهبی و پروژه سیاسی؛ این روایت در بحبوحه انقلاب فرهنگی و پس از آن به صورت پروژه اسلامی‌سازی علم و دانشگاه بر ساخته شد. ۳- بومی‌سازی به مثابه فویبای شبه‌اثبات‌گرایی؛ این روایت در واکنش به پیامدهای سیاسی روایت دوم بر فضای دانشگاهی-روشنفکری سایه‌انداز و باعث گردید که هر گونه بحث از دانش بومی با سوءظن روبرو شود (Farasatkah, 2009).

پیشینه خارجی

با مرور پژوهش‌های انجام‌شده در خارج از ایران می‌توان تکرر و تنوع موضوعی و روش‌شناختی افزون‌تری را در ارتباط با مسئله بومی شدن علم مشاهده نمود. در اینجا تلاش شده آن دسته از پژوهش‌هایی که مسائل‌شان بیشتر مرتبط با بومی شدن علوم اجتماعی و یا علوم انسانی هستند مورد اشاره قرار گیرند.

کوین (۲۰۲۲) در مطالعه‌ای روش‌شناسانه نشان داده که چگونه می‌توان از نظریه زمینه‌ای برای ایجاد پلی میان رویکردهای غربی و بومی در تحقیق استفاده کرد و چگونه این معرفت‌شناسی‌ها می‌توانند مکمل یکدیگر باشند. از آنجایی که از نظر تاریخی در تحقیقات علوم اجتماعی، روش‌شناسی‌های غربی بر روش‌های بومی ترجیح داده شده‌اند این پیوستگی هم برای آشتی بیشتر و هم برای افزایش دقت روش‌شناختی مفید خواهد بود (Quinn, 2022).

آباه و همکارانش (۲۰۱۵) اهمیت بومی شدن علم را در ضرورت توجه به پیشینه‌های فرهنگی یادگیرندگان برای برنامه‌ریزی و آموزش علوم می‌دانند. آنها استدلال می‌کنند که در بسیاری از کشورها، آموزش رسمی و جهت‌گیری دانشگاهی همچنان اروپامحور است و فرهنگ‌های علمی غربی را به جای فرهنگ یادگیرندگان و معلمان منعکس می‌کنند. این پدیده یک نگرانی عمده برای کشورهای در حال توسعه است چرا که آموزش‌های رسمی، نحوه ارتباط، تفکر و یادگیری اکثر یادگیرندگان را به حساب نیاورده و عدم موفقیت دانش‌آموزان در مدرسه را به «شکاف‌های فرهنگی» میان انتظارات برنامه‌های درسی مدرسه با محیطی که یادگیرندگان در آن اجتماعی

(Gabrenya et al., 2006) و بنابراین مفروض اصلی‌شان هم این است که سنت‌های تحقیقی غربی برای جوامع غیرغربی نامناسب است. تأکید محققان آن است که دانش بومی به عنوان مجموعه‌ای از معارف، فنون و بازنمایی‌های منطبق با زمینه فرهنگی خاص یک جامعه، نه تنها می‌تواند مخزن تکنیک‌های عملی و اطلاعات تجربی باشد بلکه امکان راهنمایی در جهت تعیین فرضیه‌ها، طرح‌ها و روش‌ها را نیز دارد هر چند در این مسیر با چالش‌هایی جدی در زمینه مرزبندی با مواضع شبه‌علم، پست‌مدرن و ضدعلم هم‌روبروست. از نظر محققان خارجی، این مرزبندی از طریق یافتن راهبردهایی مشروعیت‌بخش در ارتباط با روش و اعتبار تحلیل و همچنین توسعه ایده‌های چندفرهنگی از علم ممکن می‌شود.

روش تحقیق

رویکرد پژوهش حاضر کیفی است و با توجه به هدف آن که درک معنایی تجربه‌های زیسته کنشگران علم از مسئله بومی شدن علوم اجتماعی است از روش پدیدارشناسی تفسیری^۲ بهره گرفته شد. این روش با درک تجربه‌های افراد و اکتشاف رابطه و درگیری آنها با یک پدیده خاص سروکار دارد (Smith, 1996) و هدف از جمع‌آوری داده‌ها در آن، استخراج اطلاعاتی غنی، مفصل و با زبان اول شخص از تجارب افراد درباره پدیده تحت بررسی است (Pietkiewicz & Smith, 2012).

جامعه آماری این پژوهش را دانشجویان مقاطع تحصیلات تکمیلی رشته علوم اجتماعی دانشگاه مازندران تشکیل داده‌اند. بنابه توصیه محققان حوزه پدیدارشناسی تفسیری از نمونه‌گیری هدفمند با نمونه‌های یک‌دست برای انتخاب نمونه‌ها استفاده شد (Smith & Osborn, 2003) تا افرادی انتخاب شوند که در فرهنگ یک رشته واحد، جامعه‌پذیر و تجربیات مشترکی در رابطه با پدیده مورد مطالعه داشته باشند. ابزار گردآوری داده‌ها، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و عمیق بوده و جمع‌آوری داده‌ها تا حصول اشباع نظری ادامه یافت که نهایتاً تعداد شرکت‌کنندگان در پژوهش به ۳۱ نفر (۱۶ زن و ۱۵ مرد) رسید (با اینکه پس از مصاحبه با ۲۸ نمونه، اشباع نظری به دست آمد اما برای اطمینان ۳ مصاحبه دیگر نیز انجام گرفت). از میان منتخبین، ۲۰ نفر از مقطع کارشناسی‌ارشد (۱۳ زن و ۷ مرد) و ۱۱ نفر از مقطع دکتری (۷ زن و ۴ مرد) بودند. مصاحبه‌ها بر محور پرسش‌های ذیل انجام گرفت: الف) بومی شدن علم به چه معناست؟ ب) آیا علوم اجتماعی در ایران بومی شده است؟ ج) بومی شدن علم چه کارکردهای مثبت یا منفی می‌تواند داشته باشد؟ و د) آیا بومی شدن نوعی محدودیت است یا مطلوبیت؟ با توجه به نیمه‌ساختاری بودن مصاحبه‌ها، سؤال‌الاتی نیز از متن پاسخ‌های مشارکت‌کنندگان استخراج شد تا فهم عمیق‌تری

مشکلات همگرایی فرهنگی، جهانی شدن غیرغربی و مدرنیته‌های جایگزین پرداخته و ارزیابی متفاوتی از همگن‌سازی فرهنگی جهانی ارائه کرده است. به زعم وی، مبادلات فرهنگی که غرب را دور می‌زند هنوز مورد توجه کافی قرار نگرفته و یک مفهوم معتبر بین‌فرهنگی از مدرنیته می‌تواند به مفهوم‌سازی در این زمینه کمک کند. در تحلیل او، بسیاری از عناصر فرهنگی جاری طی فرآیند انطباق با محیط‌های بومی تغییر می‌یابند. عناصر مزبور در ارتباط با فرهنگ و تجربیات خاص مردم بومی تفسیر و کارکرد و محتوای آنها متناسب با نیازهای محلی تغییر می‌کند. این فرآیند به معنای تفاوت فرهنگی در مقیاس جهانی خواهد بود و نشان‌دهنده آن است که جریان جهانی فرهنگ، خیابانی یک‌طرفه نخواهد بود (Schuerkens, 2003).

کومار (۲۰۰۱) مطالعه خود را با این پرسش آغاز می‌کند که آیا روانشناسی اجتماعی بومی به عنوان یک علم برای کشورهای در حال توسعه ضرورت دارد یا خیر و برای یافتن پاسخ، به این می‌پردازد که آیا ارزش‌های علمی دانشمندان هندی ماهیتی وابسته به زمینه محلی دارند یا جهان‌شمول هستند. در این مطالعه، ماهیت ارزش‌های علمی مورد توجه دانشمندان هندی با استفاده از رویکرد روان‌سنجی و ساختار ارزش‌های این دانشمندان با کمک تحلیل عاملی مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج نشان داد که ماهیت ارزش‌های علمی دانشمندان مورد بررسی، جهانی بوده و با رفتارهای پژوهشی آنها ارتباطی تنگاتنگ دارد. این مطالعه همچنین مشخص کرد که زندگینامه یا زمینه کاری دانشمندان تغییری در ارزش‌های مرتبط با فعالیت‌های پژوهشی آنها ایجاد نمی‌کند. به اتکای این یافته‌ها، محقق مدعی می‌شود که در کشورهای در حال توسعه نیاز به یک روانشناسی جداگانه مرتبط با علم، امری نامطلوب تلقی می‌شود (Kumar, 2001).

جمع‌بندی پیشینه تحقیق

عمده آثاری که در داخل انجام شده‌اند فاقد داده‌های تجربی هستند و با وجود تلاش‌های ارزشمند محققان در آشکارسازی زوایای پیدا و پنهان موضوع، لایه‌های درونی زیست‌جهان^۱ کنشگران علم، فهم و معناهای برساخته آنها از بومی شدن علم مورد واکاوی عمیق قرار نگرفته است.

مطالعات خارجی عمدتاً با موضوعاتی چون هنجارها، موقعیت نهادها و محیط‌های اجتماعی علم دنبال شده است. آنها علم را پدیده‌ای اجتماعی در نظر می‌گیرند که در زمینه مشخصی در حال وقوع است

۱. Lifeworld در اصطلاح زیست‌جهان و شامل تعریف‌ها و استنباط‌های مسلم فرض‌شده‌ای در مورد جهان است که به کنش‌ها و تعاملات روزمره ما انسجام و جهت می‌بخشند. زیست‌جهان افق دید و بینش زمینه‌ساز کنش اجتماعی و آگاهی را برای کنشگر فراهم می‌سازد.

و فرعی است (جدول ۱) که معنای تجربه زیسته مصاحبه‌شدگان را از پدیده بومی شدن علوم اجتماعی صورت‌بندی می‌کند. برای اعتباربخشی به یافته‌ها از ملاک‌های لینکلن و گوبا استفاده (Lincoln & Guba, 1985) و وثوق‌پذیری بر مبنای بازبینی محققین و کاربست تکنیک چندوجهی‌نگری، انتقال‌پذیری از طریق ارائه جزئیات تجربیات مصاحبه‌شدگان، اتکاء‌پذیری با کنترل‌های اعضاء جامعه تحقیق و همچنین تأییدپذیری با بهره‌گیری از ممیزی بیرونی پژوهشگران کیفی دنبال گردید.

یافته‌های تحقیق

با استفاده از چارچوب روشی پدیدارشناسی تفسیری و در نتیجه اعمال فرآیند شش‌مرحله‌ای تحلیل داده‌ها در چارچوب IPA، هشت تم (مضمون) اصلی و ۴۴ تم فرعی از تحلیل مصاحبه‌ها به دست آمد (جدول ۱).

از تجربه بومی شدن علم ممکن شود. برای تحلیل نیز داده‌ها همچنان که قبل‌تر گفته شد از پدیدارشناسی تفسیری (IPA) استفاده شد. این روش را می‌توان مجموعه‌ای از فرآیندهای مشترک همچون حرکت از داده‌های خاص به عمومی، از داده‌های توصیفی به تفسیری و نیز اصولی مانند تعهد به فهم نقطه‌نظر مشارکت‌کننده و تمرکز بر ایجاد معانی شخصی در زمینه‌های خاص دانست که به طور انعطاف‌پذیری طبق یک فعالیت تحلیلی به کار گرفته می‌شوند (Smith, Flowers, & Larkin, 2009). ویژگی‌های متمایز این تحلیل فردنگر، استقرایی و استفهامی بودن و در عین حال قاعده‌مندی آن است. در تحلیل داده‌ها، مطابق قاعده اسمیت و همکاران (۲۰۰۹) شش گام ذیل‌داشته شد: ۱- خواندن و بازخواندن؛ ۲- یادداشت‌برداری اولیه؛ ۳- توسعه تم‌های نمایان‌شونده؛ ۴- جستجوی اتصالات و روابط تم‌ها؛ ۵- تحلیل نمونه بعدی؛ ۶- جستجوی الگو در میان نتایج حاصل از تحلیل نمونه‌ها. نتیجه‌شناسایی ساختاری نیز متشکل از تم‌های اصلی

جدول ۱. تم‌های اصلی و فرعی استخراج‌شده از مصاحبه‌ها

ردیف	تم‌های اصلی	تم‌های فرعی
۱	سردرگمی معنایی	زمینه‌مندی علم، تحریف علم، معنای مبهم علم بومی، امتناع یا امکان علوم اجتماعی اسلامی
۲	ناتوانی در بومی شدن علم	ترجمه‌سازی، حذف و اضافه کردن مطالب، کپی‌کاری، فقدان استاد نظریه‌پرداز، فقدان تجربه علوم اجتماعی بومی، فقدان تولیدات علمی، بی توجهی به منابع علمی داخلی
۳	بی اعتمادی به بومی شدن علم	تک‌بعدی شدن، گزینشی شدن، مشکلات در تعامل علمی، از دست دادن نگاه انتقادی، از بین رفتن اصول اساسی علم، ممانعت از توسعه علم، عقب‌ماندگی از علم روز جهان
۴	راهگشایی علم بومی	ظرفیت توسعه، نظریه‌سازی، انضمامی شدن علوم اجتماعی، کاربردی شدن تحقیقات، منفعت، تخصصی شدن، ارتباط نهادی
۵	بومی شدن به مثابه امری ایدئولوژیک	ایدئولوژیک شدن علم، ارجحیت هویت دینی، جهت‌دار شدن علم
۶	درک سیاسی از بومی شدن علم	پروژه سیاسی، امتیاز و منفعت سیاسی، ابزار بازتولید قدرت، استعمارزدایی از علم، ساخت آمرانه بومی شدن علم، تغییر در سیاست‌گذاری آموزشی
۷	درک هویتی از بومی شدن علم	هویت‌سازی، مالکیت، اهداف متفاوت از بومی شدن در هر کشور، تناسب علم با جامعه
۸	الزامات و اقتضائات بومی شدن علم	پیش‌نیاز یادگیری مفاهیم کلاسیک علم، عدم قابلیت علوم طبیعی و قابلیت علوم انسانی، نیاز به تغییرات روشی، نیاز به تغییرات نظری، فرآیندی و زمان‌بر بودن بومی شدن

اجتماعی اسلامی مشهود بود. می‌توان گفت که برداشت‌های پراکنده و گاه متعارض به شکل‌گیری نوعی ابهام و سردرگمی معنایی در درک دانشجویان از فرآیند بومی‌سازی علوم اجتماعی انجامیده است.

۱. زمینه‌مندی علم

برخی بومی‌سازی را فرآیند سازگار کردن علم با نیازهای محلی، بسترهای اجتماعی، ویژگی‌های فرهنگی و همچنین شرایط جغرافیایی و سیاسی دانسته‌اند. مطابق این نظر «هر محصولی برای محیطی خاص آماده‌سازی می‌شود. این محصول که اینجا می‌تواند علم باشد مطابق شرایط، نیازها، اهداف و ارزش‌ها در یک مکان خاص

در ادامه با استفاده از روایت‌های مصاحبه‌شدگان از تجربه زیسته خود در مواجهه با مسئله بومی شدن علوم اجتماعی به توصیف هر یک از تم‌های اصلی بر اساس تم‌های فرعی شکل‌دهنده‌ش پرداخته شده است.

سردرگمی معنایی

مصاحبه‌شدگان تعریف مشترکی از بومی‌شدن علم نداشتند. برخی بومی شدن را زمینه‌مندی علم و برخی دیگر آن را تحریف علم می‌دانستند. آنها اساساً با یک ابهام معنایی آن را مورد اشاره قرار می‌دادند و تقابل دو دیدگاه «امکان» و «امتناع» در مورد علوم

آماده و عرضه می‌شود» (مصاحبه ۱). این دانشجویان بومی شدن علم را زمینه‌مندی آن تعریف و تغییر یک علم بنابر الزامات و اقتضائات موقعیتی و محلی را جزئی از فرآیند انتقال و کاربست آن در جامعه می‌زبان می‌دانند.

۲. تحریف علم

دسته‌ای دیگر از دانشجویان رویکرد سلبی به بومی‌سازی داشته و آن را حذف و اضافه، سانسور، تحریف و یا ایجاد تغییر غیرقاعده‌مند در مباحث علمی دانسته‌اند: «من در رابطه با بومی شدن علم شنیدم که رشته‌های دانشگاهی ... برداشتی که کردم اینه که تحریف میشه» (مصاحبه ۲)، یا دانشجو ۱۳ که به اختصار می‌گوید: «بومی شدن علم در واقع همون سانسوره». دانشجویان در اینجا نیز بومی شدن را به معنای تغییر در مباحث علمی تعریف می‌کنند با این تفاوت که این تغییر، بی‌قاعده و همراه با تحریف و حذف در واقعیت علمی است: «بومی‌سازی علم این است که ما بیایم علمی که تو غرب وجود داره را برای خودمون یک تغییراتی توش ایجاد کنیم» (مصاحبه ۱۰).

۳. معنای مبهم علم بومی

برخی مشارکت‌کنندگان در پژوهش، خود مفهوم بومی شدن را ذاتاً مبهم تلقی و معتقد بودند اصولاً تعریف واضحی برای این پدیده نمی‌توان در نظر گرفت. مثلاً دانشجو ۱۰ می‌گوید: «ما هنوز تعریف درست و حسابی ارزش متوجه نشدیم». برخی این ابهام را به ویژگی بی‌قاعدگی، خارج از اصول علمی و دلبخواهانه بودن آن نسبت داده‌اند: «این اصطلاح خیلی آدمو گیج می‌کنه، جاهای مختلف شنیدم و هر جا معنی منحصر به فردی داشت» (مصاحبه ۲۰)، یا دانشجو ۲۳ که می‌گوید: «تعریف علم بومی خودش به صورت کلی و اصلاً خارج از علمه، خیلی گنگه، خود اساتید سر کلاس صحبت‌های متفاوتی می‌کنن، هیچ توافقی سر اینکه چی هست چی باید بشه هدف چیه نیست».

۴. امتناع یا امکان علوم اجتماعی اسلامی

«از روزهای نخستین انقلاب، این دل‌مشغولی فکری وجود داشته است که بتوان در حوزه علوم انسانی به طور عام و علوم اجتماعی به طور خاص، علومی مبتنی بر معارف اسلامی بنا کرد» (Kouthari, 2009) و این دغدغه تا امروز تداوم و صفت‌بندی‌های خود را شکل داده است. از منظر عده‌ای، ایجاد علوم اجتماعی اسلامی امری ممتنع و از منظر عده‌ای دیگر امری ممکن است. این تقسیم‌بندی فکری که منازعات ایدئولوژیک مهمی را پیرامون خود به وجود آورده (Kouthari, 2009) از مضامینی است که بر درآمیختگی معنایی پدیده بومی شدن علوم اجتماعی دلالت دارد.

دانشجویانی بوده‌اند که به امکان بهره‌گیری از مفاهیم برخاسته از زیست‌جهان اسلامی برای فهم جهان اجتماعی باور دارند: «مهم

اینه من برای رسیدن به جواب سؤال از همه اینا استفاده کنم ولی در نهایت این رو ملموس و کاربردی و قابل سنجش بکنم، این هنر من محقق باید باشه و تا جایی میام جلو که به اعتبار علمی کارم لطمه نزنه» (مصاحبه ۹). این دانشجویان به علوم اجتماعی اسلامی به عنوان یک گرایش تخصصی جدید نگاه و رویکردشان در ارتباط با بهره‌گیری از این علوم تعامل‌گرایانه است: «هو علوم اجتماعی بنظر من انتخابی باشه بهتره، یعنی اجباری نباشه مثل یک مبحث تخصصی در کنار مباحث دیگه. این طور نباشه که همه چی رو حذف کنیم تا اینو داشته باشیم» (مصاحبه ۲۰). برخی با اینکه به نداشتن شناخت از این علوم معترف هستند با این حال هراسی از تعامل دین و علم نشان نمی‌دهند: «چرا اسم علوم اسلامی میاد همه می‌ترسیم؟ من واقعاً نمی‌دونم داستان اینا چیه، چون نمی‌دونم گارد هم نمی‌گیرم، ممکنه واقعاً کارر امانداز باشه» (مصاحبه ۱۶).

گروه دیگری از دانشجویان به امتناع تکوین علوم اجتماعی اسلامی باور دارند. آنها ورود مباحث دینی به علم را امری مذموم و ناممکن قلمداد می‌کنند چرا که مرز علم با ناعلم را مخدوش می‌سازد: «سلام خودش با جامعه‌شناسی مشکل داره، چه جوری دارن روی هم می‌ذارن» (مصاحبه ۱۰). این افراد اسلامی‌سازی علوم اجتماعی را شکلی از بومی‌سازی علوم انسانی دانسته و بر نمی‌تابند. به آن، عنوان عقیدتی و ارزشی کردن علم می‌دهند و نتیجه آن را محدودیت دانش می‌انگارند: «قطعاً هیچ‌کس موافق نخواهد بود که ما علم رو ارزشی کنیم، اسلام یک ارزشه، یک ایدئولوژی، ما یاد گرفتیم هیچ چیزی نباید ارزش‌گذاری بشه، این برخلاف ذات این رشته هست» (مصاحبه ۲۳).

ناتوانی در بومی شدن علم

آنچه بیشتر مصاحبه‌شدگان در زندگی علمی‌شان از بومی شدن رشته دانشگاهی‌شان تجربه کرده‌اند مجموعه‌ای از تلاش‌های شکست‌خورده است که از آنها با برجسب‌هایی چون ترجمه‌سازی، حذف و اضافه مطالب و کپی‌کاری یاد می‌کنند. در روایت این دانشجویان نداشتن استاد نظریه‌پرداز، فقدان تولیدات علمی قابل اتکاء و نیز بی‌توجهی به منابع علمی داخلی همگی نشانه‌هایی از ناتوانی در بومی شدن علوم اجتماعی می‌باشند.

۱. ترجمه‌سازی

«بومی شدن را باید از مفاهیمی که به اشتباه مترادف آن در نظر گرفته می‌شوند جدا کرد. مفاهیمی مانند ترجمه‌سازی که افراد با عوض کردن رنگ و لعاب یک چیز آن را به شکل جدید عرضه می‌کنند» (مصاحبه ۱). به زعم دانشجویان، ترجمه‌سازی یعنی استفاده نادرست از بخش‌هایی از آثار جامعه‌شناسانه غربی که بومی‌سازی را دچار استحاله معنایی و عملکردی نموده است. بدین نحو که در علوم اجتماعی امروز ما، ترجمه کردن چند اثر و کنار هم چسباندن و عرضه

آنها به عنوان نظریه‌ای اصیل، بدل به شیوه‌ای مرسوم از فرآیندی شده که در فضای بین‌الذهانی بومی‌سازی انگاشته می‌شود. دانشجوی ۳۱ در تشریح وضعیت کتاب‌های این حوزه می‌گوید: «یا ترجمه هست یا جنبه مقایسه‌ای داره یا پدیدم‌ای رو تعریف و از رویکردهای دیگه بهش نگاه می‌کنند؛ نه حتماً بومی شدن، ترجمه‌سازی نیست».

۲. حذف و اضافه مطالب

به زعم دانشجویان، ناتوانی در خلق هر نوع ابتکار و ایده‌ای در حوزه جامعه‌شناسی بومی سبب شده محققان برای تولید علم، ناچار از حذف و اضافه به اصطلاح وصله‌پینه‌ای منابع موجود باشند: «مباحث رو از جای دیگه می‌گیرن دستی روش می‌کشن و با یک عنوان جعلی به اصطلاح بومی شده چاپ می‌کنن» (مصاحبه ۸). از دید مصاحبه‌شدگان، سانسور یا جعل و قلب مفاهیم موجود می‌تواند از شیوه‌های مرسوم حذف و اضافه مطالب علمی باشد تا ناتوانی در فهم و انتقال مسائل جامعه را پنهان سازد. دانشجوی ۱۱ چنین گفته است: «وونجایی می‌تونه خطرناک باشه که تقلیل‌گرایی کنی یعنی راهی که دیگران تو زمینه تاریخی رفتن رو بخوای مثلاً آسون ترش کنی و مسیر انحرافی بری».

۳. کپی‌کاری

به نظر دانشجویان، «به ذهن ما چیزی نمی‌رسد و علم/اجتماعی ما تقلیدی است» (مصاحبه ۷) به نحوی که عملاً مفاهیم و نظرات از غرب وارد می‌شوند: «فقط کپی‌کاری کرده‌اند و حوزه جغرافیایی رو عوض کرده‌اند» (مصاحبه ۱۱). اگر هم تولیداتی انجام شود که رنگ و بوی نسخه اصلی از علم را داشته باشد با نگاهی دقیق‌تر می‌توان فهمید که صرفاً رونوشتی از کاری اصیل بوده و صرفاً جزئیات تغییر کرده است: «گاه تولیداتی داریم که اسماً برای خودمون در نظر می‌گیریم ولی کپی است» (مصاحبه ۱۸).

۴. فقدان استاد نظریه‌پرداز

«اصلاً نظریه دادن؟ کسی هست تو رشته ما نظریه‌پردازی کنه؟ پایه رشته ما مباحث نظری هست، حالا ما تو کدوم حوزه علوم/اجتماعی نظریه‌پردازی کردیم؟ اصلاً به چی فکر کردیم؟» (مصاحبه ۸). در این دیدگاه، از نشانه‌های ناتوانی در بومی شدن علم، فقدان اساتیدی است که قادر به ارائه هر گونه ابتکار نظری یا ایده‌پردازی در حوزه علوم اجتماعی باشند. به نظر دانشجویان، فقدان نظریه‌پرداز و فقر این مقوله به شرایطی انجامیده که تولید علمی در این حوزه را عملاً ناممکن ساخته است: «ما یک استاد درست و حسابی نداریم که واقعاً تخصصش و خروجی‌هاش/این مباحث باشه چه برسه به اقداماتی که واقعاً بشه گفت/این بومی هست» (مصاحبه ۱۶).

۵. فقدان تجربه علوم اجتماعی بومی

مصاحبه‌ها نشان داد که از نظر دانشجویان در دانشگاه‌های ما چیزی تحت عنوان علم بومی وجود ندارد. همانطور که دانشجوی ۱۵ می‌گوید: «من تجربه‌ای در این رابطه ندارم، چون علوم/اجتماعی هنوز بومی نشده»، یا آن گونه که دانشجوی ۸ تصریح دارد: «بومی‌سازی و تغییر رو به معنی واقعی تو دانشگاه حس نکردم». در حقیقت آنچه آنها در طول دوران تحصیل‌شان تجربه کرده‌اند کپی‌کاری، ترجمه‌سازی و حذف و اضافه در مطالبی وارداتی بوده که کمترین ارتباط را با بستر جامعه داشته‌اند.

۶. فقدان تولید علمی

از دیدگاه دانشجویان اساساً در داخل، علمی تولید نمی‌شود که ما شاهد علوم بومی باشیم. در این صورت‌بندی فکری تا هنگامی که ایده و نظریه مبتکرانه و اصیلی تکوین و توسعه نیافته باشد صحبت از بومی شدن علم، بحثی بی‌اساس است: «علوم/اجتماعی ما/اگر یک/برنگاره فکری خاصی برای خودش درست کنه بنظرم بومی شده. چیزی که الان اصلاً نداریم» (مصاحبه ۱۱). دانشجویان دلیل این ناتوانی را هم در شرایط حاکم بر دانشگاه‌ها می‌دانند و شکل‌گیری وضعیتی که در آن انگیزه و فرصتی برای تولید علمی با کیفیت باقی نمی‌ماند: «برای اساتید ما فرصتی مهیا نیست که کاری بزرگ بکنن، موانع زیادی برایشان وجود داره» (مصاحبه ۳۰).

۷. بی‌توجهی به منابع علمی داخلی

از نظر دانشجویان منابعی که در محیط دانشگاه اعتبار دارند و استادان توجه نشان داده و استفاده از آنها را تشویق می‌کنند منابع خارجی است: «اساتید فقط می‌گن منابع/انگلیسی بیار، رفرنس فارسی/اعتباری به کارت نمی‌ده» (مصاحبه ۹). در فضای علمی ایران اتکا، به منابع داخلی نقطه ضعف تلقی و محققان برای وجهه بخشیدن به کارشان ناچار به استفاده از آثار خارجی هستند. این یادآور مضمون «برون‌گرایی» العباس است که به رویکرد به سمت بیرون محققانی اشاره دارد که همواره در پی منابع کشورهای غربی هستند (Alatas, 2006).

بی‌اعتمادی به بومی شدن علم

گروهی از دانشجویان نسبت به پروژه بومی‌سازی علم، دست‌کم به شکلی که در حال اجرا یا در آستانه اجرا است بی‌اعتمادند. از نظر آنها، بومی شدن علم به بستری برای ایجاد محدودیت‌های علمی تبدیل و در شکل کنونی خود چیزی جز تک‌ساختی شدن، گزینشی عمل کردن و تضعیف رویکرد انتقادی علم را به همراه ندارد. به بیان دیگر، این بی‌اعتمادی ریشه در این باور دارد که بومی شدن، تعاملات علمی را مختل و عقب‌ماندگی از مرزهای دانش جهانی را در پی دارد.

۱. تک‌بعدی شدن

دانشجویان، بومی شدن علم را به معنای سلطه‌یافتن یک نگرش و رویکرد یکسان در عرصه علم می‌دانند. به باور آنها، چنین نگرشی به مخدوش شدن تعاملات علمی می‌انجامد: «تک‌بعدی نگاه کردن، حتی روابط رو دچار مشکل می‌کند، چه برسه به مبحث مهمی مثل علم» (مصاحبه ۱۵). به زعم آنها، بومی‌سازی، نهاد علم را در مسیری مشخص محدود ساخته و برای آن چارچوب‌هایی را تعریف می‌نماید که با اصول بنیادین علم در تضاد است: «ذات علوم/اجتماعی اینه با چشم‌اندازهای متفاوت به قصایا نگاه کنی» (مصاحبه ۲۱).

۲. گزینشی شدن

برخی بومی شدن علم را ابزار حاکمیت برای اعمال سانسور می‌دانند. از نظر آنها در مسیر بومی شدن این امکان وجود دارد که بخش‌هایی به دلیل تعارض با منافع حاکم نادیده گرفته و بخش‌هایی دیگر گزینش شوند. چنین گزینشی محدودیت در علم‌ورزی را به همراه می‌آورد «بومی شدن علم شاید باعث بشه که حکومت‌ها بتونن یک چیزهایی رو منحرف و حقایق رو از چشم مردم دور کنن». (مصاحبه ۲۰).

۳. مشکلات در تعامل علمی

برخی دانشجویان با نگاهی انتقادی، بومی شدن علم را مانعی برای همکاری‌های علمی بین‌المللی می‌دانند. از نگاه آنها، محقق در چارچوب «علم بومی» قادر به تعامل مؤثر در عرصه جهانی نخواهد بود و این محدودیت در نهایت به عقب‌ماندگی علمی منجر می‌شود. «بومی شدن پیامد منفی داره، مخصوصاً تو دانشگاه‌ها، فکر نکنم تبادل علمی اتفاق بیفته یا کسی خروجی دانشگاه را با یک فیلترینگ خاص پذیرا باشه» (مصاحبه ۱۷).

۴. از دست دادن نگاه انتقادی

به باور برخی دانشجویان، علم بومی به جای بهره‌گیری از چشم‌اندازهای چندگانه، پدیده‌های علمی را در چارچوبی محدود و تک‌بعدی تحلیل می‌کند: «تمی‌تونیم با جهان‌بینی‌های متفاوت به مسائل نگاه کنیم» (مصاحبه ۱۵). به زعم آنها، در علوم اجتماعی بومی به دلیل پشتیبایی از یک موضع معرفت‌شناسانه مشخص، نگاه انتقادی نیز از دست می‌رود.

۵. از بین رفتن اصول اساسی علم

در روایت این دانشجویان، عاقبت بومی شدن علم، نابودی اصول و هنجارهای پذیرفته‌شده علم است. در نظر آنها، زمانی که اصول اساسی جهان‌شمول علم همچون عام‌گرایی یا بی‌طرفی دچار حذف یا تغییر می‌شود دیگر معنای همیشگی خود را نداشته و کارکردش را از دست می‌دهد: «اینکه با استفاده از کل علم جامعه‌شناسی، جامعه ایرانی را بررسی کنیم کارکرد بهتری دارد تا اینکه بر اساس جامعه ایرانی،

علم جامعه‌شناسی را محدود کنیم» (مصاحبه ۳).

۶. ممانعت از توسعه علم

از دید این دانشجویان با بومی شدن علم، پنجره رشد و توسعه آن کوچک‌تر خواهد شد. گزاره‌های توصیفی از بومی شدن علم مانند: «عقب می‌نمازه ما رو از ترقی» (مصاحبه ۱۳)، نمایانگر باوری است که پیشرفت در علم را منوط به ایجاد شرایطی می‌داند که در آن هیچ چارچوب محدودکننده‌ای برای تحقیق شکل نگرفته باشد.

۷. عقب‌ماندگی از علم روز جهان

مطابق روایت این دانشجویان، تمرکز بر شیوه‌ای از معرفت علمی که مختص یک بوم خاص است سبب عقب‌ماندگی از علم روز جهان می‌شود چرا که فرصت رقابت در این عرصه را از بین می‌برد. تصور تقابل با علم جهانی، زمینه‌فکری بی‌اعتمادی به علوم اجتماعی بومی را در میان این افراد ایجاد کرده است: «باید جوری باشه که حالا ما آن قدر درگیر بومی شدن باشیم که از مباحث جهانی عقب بیفتیم» (مصاحبه ۸).

راهگشایی علم بومی

یافته‌ها نشان داد گروهی از مشارکت‌کنندگان به پیامدهای مثبت بومی شدن علم امیدوارند. این دانشجویان در بومی‌سازی علم، ظرفیت‌های راهگشایی می‌بینند که می‌تواند موانع توسعه علمی را از پیش پا برداشته و موجب توانمندی بیشتر نهاد علم در کشور شود. در این درک از بومی شدن علم، افق‌های مشترکی چون ظرفیت توسعه، نظریه‌سازی، انضمامی شدن علوم اجتماعی، کاربردی شدن تحقیقات، منفعت مادی و معنوی، تخصصی شدن و ارتباط نهادی تعریف شده که می‌توانند به حل مشکلات دیرین علوم انسانی کمک کنند.

۱. ظرفیت توسعه

«بومی شدن می‌تونه باعث پیشرفت صنعتی، اجتماعی یا فرهنگی در تمام ابعاد بشه» (مصاحبه ۲). این گزاره نمونه‌ای از باور موجود در میان بخشی از دانشجویان نسبت به ظرفیت توسعه‌ای علم بومی است. غالباً دستیابی به چنین ظرفیتی را وابسته به راهبردهایی می‌دانند که با حاکمیت بر نهاد علم، ممکن می‌شود: «ساتید و محققان تکونی به خودشون می‌دن، اینا همه خوبه، در مورد رشد و ترقی که باز هم به نظرم بستگی داره این بومی‌شدنه چه سیاستی رو در پیش بگیره» (مصاحبه ۱۶).

۲. نظریه‌سازی

در باور این دانشجویان شکل‌گیری یک نگاه جدید در بررسی پدیده‌ها می‌تواند از پیامدهای مثبت علم بومی باشد و لذا می‌توان نظریه‌سازی را وجهی از راهگشایی علم بومی تلقی کرد: «یک سری بیان کمر

همت ببندند در مورد یک سری مسائل و مشکلات متناسب با ساختار کشور برای خودمون نظریه پردازی بکنن» (مصاحبه ۸). به عقیده این دانشجویان، در وضعیت اسارت ذهنی محققان در نظریات وارداتی، تحلیل و راه‌حلی برای مسائل اجتماعی داخلی ارائه نمی‌شود و با زمینه‌مندی علم است که محققان، قابلیت نظریه‌سازی برای جامعه خود را دارند.

۳. انضمامی شدن علوم اجتماعی

از منظر این دانشجویان بومی شدن علوم اجتماعی می‌تواند به کاربردپذیری و انضمامی شدن مفاهیم و نظریات آن بینجامد و از این طریق در بازیابی وجهه رهایی‌بخش و گره‌گشای علوم اجتماعی نزد جامعه و حکومت مؤثر باشد: «بومی‌سازی شاید کاربردی‌ترش کنه، شاید تو سیاست‌گذاری‌ها بیشتر از الان که در انزواست بهش توجه بشه» (مصاحبه ۲۲).

۴. کاربردی شدن تحقیقات

این گروه از دانشجویان بومی‌سازی را عاملی برای «کاربردی شدن تحقیقات» می‌دانند. به زعم آنها از یک سو، پژوهش‌هایی که تا امروز در کشور انجام گرفته‌اند در حل مسائل عینی جامعه ناموفق بوده‌اند و از سوی دیگر، بومی‌سازی کمک می‌کند تا با انتخاب رهیافت‌های واقع‌بینانه و همسو با مسائل جامعه، زمینه تولید تحقیقات کاربردی‌تر در عرصه علوم اجتماعی ایران فراهم می‌سازد: «یک پدیده‌ای رو وقتی مطابق با زمینه خودمون در میاریم، کاربردی میشه، مخصوصاً تو تحقیقات می‌تونیم به نتیجه کاربردی برسیم، تحقیقات واقع‌بینانه‌تر میشه» (مصاحبه ۲۷).

۵. منفعت

«اگر این بومی شدن علم باعث پیشرفت افرادی که باهاش سر و کار دارن بشه، چه از نظر اجتماعی چه از نظر مادی، آنها موافق بومی شدن علم هستند» (مصاحبه ۲). گزاره‌هایی مثل این نشان داد که از نگاه دانشجویان، فارغ از مثبت و منفی بودن نظر، کار در حوزه علوم اجتماعی بومی می‌تواند برای محققانش منفعی نیز به همراه داشته باشد.

۶. تخصصی شدن

«راه خودتو مشخص می‌کنی، منحصر به فرد بودن در یک حوزه خوبه و باعث میشه حرفی داشته باشی» (مصاحبه ۱۶). گزاره فوق نشان‌دهنده اهمیت مضمون تخصصی شدن در فهم پدیده بومی‌سازی علوم اجتماعی است. تخصصی شدن در اینجا به معنی سرآمد شدن در یک حوزه، منحصر به فرد بودن، برخورداری از سبکی متمایز و حرف و سخنی داشتن بوده است. طرفداران این موضع، سرنوشت علوم اجتماعی بومی را وابسته به امکان رقابت با مواضع معرفت‌شناختی

رقیب می‌دانند.

۷. ارتباط نهادی

استفاده یک جامعه از علم برای حل مسائل خود مستلزم ارتباط پیچیده و چندلایه علم با نهادهای مختلف جامعه است. از منظر دانشجویان، این درهم‌تنیدگی علم و جامعه به معنای «یکسان شدن چشم‌انداز بین نهادها» است که هم‌زمان بهبود در عملکرد نهادها را نیز به همراه می‌آورد. چنین ارتقائی، خود گویای نقش راهبردی و گره‌گشایی است که علم بومی‌شده می‌تواند برای جامعه ایفاء کند: «طبیعتاً زمانی که علم، بومی‌شود و بر اساس ماهیت هر محیط خاص عمل کند سازگاری بیشتری هم با دیگر نهادها خواهد داشت و پشتیبانی بیشتری به دست می‌آورد» (مصاحبه ۱).

بومی شدن به مثابه امری ایدئولوژیک

دسته‌ای دیگر از دانشجویان معتقدند که گفتمان محوری بومی شدن علوم اجتماعی در ایران حول ایدئولوژی حکومت دینی مفصل‌بندی شده است. از نظر آنها بومی‌سازی در شکل یک پروژه حاکمیتی دنبال شده که با تبدیل کردن علوم انسانی به بخشی از ایدئولوژی حاکم از آن به عنوان ابزاری در خدمت گفتمان مسلط جامعه بهره گرفته می‌شود. ابزاری که با کنترل و ایجاد انحصار در حیطه‌های آموزشی و پژوهشی، بستر لازم برای تأمین منافع و تحکیم قدرت افراد، گروه‌ها و نهادهای فرادست را فراهم می‌سازد. ایدئولوژیک شدن علم، ارجحیت هویت دینی و جهت‌دار شدن علم، مضامین سازنده مقوله «بومی شدن به مثابه امری ایدئولوژیک» می‌باشند.

۱. ایدئولوژیک شدن علم

«اینجا مفهوم بومی کردن ایدئولوژی به خودش می‌گیره. یعنی اون چیزی میشه که حکومت می‌خواد. حکومت می‌خواد تعریف خودشو حکمفرما بکنه. کما اینکه تا الان هم همین بوده» (مصاحبه ۶). گزاره فوق نشان می‌دهد تعبیری که این گروه از دانشجویان از بومی‌سازی دارند پروژه‌ای سیاسی متکی بر ایدئولوژی دینی است. به زعم آنها، بومی‌سازی علم مبتنی بر ایده اسلامی‌سازی، معنای غالب سیاسی پیدا و جای آنکه برآمده از گفتمان‌های درون دانشگاهی باشد از گفتمان سیاسی حکومت نشأت می‌گیرد. از این دیدگاه، در گفتمان سیاسی حکومت، علم و غیرعلم باهم آمیخته شده، اصول پژوهش مبتنی بر عینیت، خدشه‌دار گشته و قضاوت ارزشی جایگزین بررسی علمی می‌شود.

۲. ارجحیت هویت دینی

این گروه از دانشجویان ترجیح هویت دینی بر هویت علمی را از آثار ایدئولوژیک شدن علم می‌دانند. آنها بومی شدن علم را ایدئولوژیک شدن آن و علم ایدئولوژیک را اسلامی‌سازی آن معنا می‌کنند. اتصاف

سیاسی درآورده است: «بومی شدن فقط نمی‌تونه یک تئوری علمی باشه، بیشتر رنگ و بوی سیاسی داره، انگار یک فرآیند سیاسی هست تا یک فرآیند علمی» (مصاحبه ۲).

۲. امتیاز و منفعت سیاسی

«دلیل بومی شدن علم یا می‌تونه منفعت برای اون افراد خاص باشه که دارن علم رو بومی می‌کنن و یا جلوگیری از دسترسی دیگران به این علم به دلیل مضراتی که شاید اگر در دسترس همه باشه، می‌تونه ایجاد کنه» (مصاحبه ۲). به زعم این دانشجویان، دنبال کردن علم بومی به عنوان برنامه پژوهشی دانشگاهی برای کنشگران حوزه علم، منفعت و امتیاز سیاسی به همراه دارد طوری که می‌تواند ساختار توزیع سرمایه و قدرت در میدان علم را به نفع این کنشگران تغییر داده و جدا از بحث شایستگی علمی برای آنها جایگاه و منزلت به همراه بیاورد.

۳. ابزار بازتولید قدرت

این گروه رابطه نزدیکی بین اراده برای بومی‌سازی علم با خواست کسب قدرت می‌بینند. به عقیده آنها نفوذ و تأثیر ساختار سیاسی بر نهاد علم بدین معنی است که به همه چیز از لحاظ قدرت و برتری نگاه می‌شود و سیاست دانشگاهی با مجموعه عملکردها و روابط قدرت نهادینه‌شده در فرآیند تولید دانش شناخته می‌شود. بر این مبادی، علم بومی در معنای اراده‌ای فهم می‌شود که بنا دارد هژمونی علم غربی را به چالش کشیده و از طریق جدال با جریان جهانی علم، رهایی از وابستگی به امپریالیسم فکری را رقم بزند. «فکر می‌کنم بومی شدن علم، قدرت به همراه بیاره و باعث شه اون منطقه که علم بومی داره، فقط خودش آگاهی داشته باشه و کسب منفعت کنه» (مصاحبه ۲).

۴. استعمارزدایی از علم

ویژگی‌ای که این دانشجویان در دانش بومی به عنوان یک سیاست مشاهده کردند تصرف گفتمانی قدرت برای استعمارزدایی از شیوه تولید دانشی است که نابرابری کنونی در تولید علوم اجتماعی در سطح جهانی را شکل داده است: «می‌خوان خودکفا بشن؛ مثلاً می‌گن مباحثی که در کلاس‌های جامعه‌شناسی تدریس میشه فرهنگ غرب را ترویج می‌کنه و مثال‌های کتابها اکثراً غربی‌است» (مصاحبه ۸). به زعم آنها پروژه بومی‌سازی رهایی از وابستگی دانشگاهی به کشورهای مرکز را دنبال می‌کند تا پژوهشگران جهان سومی، گیرنده منفعل دستور کار روش‌ها و اندیشه‌های پژوهشی قدرت‌های غربی نباشند.

۵. ساخت آمرانه بومی شدن علم

از نظر این دانشجویان، بومی شدن، فرآیندی درون‌زا و برآمده از متن اجتماعات علمی نیست بلکه پروژه‌ای سیاسی و دولتی است. به عقیده آنها، برنامه‌ریزی برای اجرای سیاست‌های بومی‌سازی ایجاب می‌کند که امکان تعیین و تغییر مسیر علم و هدایت سازمان‌یافته آن از طرف

دانش به صفت دینی این معنا را به ذهن متبادر می‌سازد که دانش در قید و بند ذهنیت و هویت دینی خاصی درمی‌آید. از نظر این گروه، تأکید بر هویت دینی و ترجیح آن بر هویت علمی، راهبردی حاکمیتی است که برای پیشبرد سیاست‌هایی با نتیجه غایی دستیابی به علمی آرمانی طراحی می‌شود: «سیاست‌گذاران علمی ما، به هویت دینی عالم و محقق توجه می‌کنن، براشون مهمه که این محقق بیشتر بعد اسلامیش بارز باشه تا بعد ایرانی‌اش، تا بعد علمی‌اش» (مصاحبه ۳۰).

۳. جهت‌دار شدن علم

به عقیده این دانشجویان، بومی شدن سبب جهت‌دار شدن علم می‌شود. در اینجا جهت‌دار شدن به معنی اتخاذ مسیری ایدئولوژیک برای نهاد علم است که با دخالت دادن عوامل مسلکی و مذهبی، آن را از ضابطه‌مندی ضروری مربوط به عینیت تهی می‌سازد. به زعم این گروه از کنشگران علم، بومی‌سازی علم با تمایل به تک‌منبعی کردن دانش و پیوند آن با یک زمینه خاص دینی و سیاسی همراه است و داوری و ارزیابی محتوای دانش در آن با شیوه‌ای هواپارانه و رویکردی جهت‌دار صورت می‌پذیرد: «جهت دادن به علائق و خواسته‌های دانشگاهیان از مهم‌ترین کارکردهای منفی بومی شدن علم می‌باشد. منظورم از جهت دادن به لحاظ ایدئولوژی هست» (مصاحبه ۵).

درک سیاسی از بومی شدن علم

برخی دانشجویان، بومی شدن را به شکل یک پروژه سیاسی می‌بینند. از نگاه آنها، پروژه بومی شدن علم با توجه به مقتضیات ساختار سیاسی تعیین می‌شود. از طرف دیگر، این پروژه در میدان علم، موقعیت‌هایی که دارای منافع سیاسی است ایجاد می‌کند که می‌توان از آنها به عنوان ابزاری برای بازتولید قدرت بهره گرفت. از نظر این دانشجویان، در اسناد بالادستی، گفتمان بومی‌سازی جهت به چالش کشیدن هژمونی علم غربی و به عنوان راهبردی برای مقابله با استعمار علمی دنبال می‌شود. در این روایت، تغییر جهت گفتمانی روی داده خصوصاً پس از انقلاب فرهنگی باعث تغییر در سیاست‌های آموزشی شده و نتیجه این مداخلات، ساخت آمرانه علم بومی و فروکاسته شدن مسئله بومی‌سازی به مباحث بوروکراتیک بوده است. مضامینی که در ادامه تشریح می‌شوند مجموعاً دلالت بر این امر دارند که بومی شدن علم، واجد بار معنایی غالب سیاسی در میان بخش قابل توجهی از مصاحبه‌شدگان است.

۱. پروژه سیاسی

برای این دانشجویان مبحث بومی شدن علوم اجتماعی نه گفتمانی دانشگاهی بلکه گفتمانی سیاسی است که در راستای سیاست‌های ضدیت با غرب و ستیز با مدرنیته قابل فهم است. به زعم آنها سایه سنگین حکومت بر بحث بومی شدن علم، آن را به شکل پروژه‌ای

احساسات برآمده از آن، بُعد هویتی علم را شکل می‌دهند. دانشجوی ۱۸ بومی شدن علم را چنین تعریف می‌کند: «تحت مالکیت خودمون درآوردن. مال خودمون و به اسم خودمون کردن. اینکه میگم مال خودمون منظور یعنی اینو می‌تونه هر ملیتی بگه».

۳. اهداف متفاوت بومی شدن در هر کشور

به عقیده این دانشجویان، اهداف و سیاست‌های بومی شدن علم برای هر کشوری متفاوت بوده و طبعاً نتایج و خروجی‌های متفاوتی نیز به دنبال داشته‌اند. از نظر آنها، عواملی که در تعیین شیوه و اهداف بومی شدن اثرگذار هستند ساختار سیاسی و اعتقادی هر کشور می‌باشند. بدین ترتیب، درک تفاوت در اهداف بومی شدن علم در میان کشورها متأثر از درک هویتی از این پدیده است: «به نظرم بومی شدن علم در هر کشور یا جامعه‌ای با توجه به هویت آن جامعه، متفاوت هست و قابل قیاس با دیگر جوامع نیست» (مصاحبه ۵).

۴. تناسب علم با جامعه

«ما ناچاریم علم رو بومی بکنیم. بالاخره جامعه ما یکسری مشکلات خودشو داره. به کاری کنیم به مسائل جامعه ما بخوره و به نتیجه برسیم. همه جوامع همین‌طوره. این باعث نمی‌شه که علم آسیب ببینه. قطعاً علم باید کاربردی باشه» (مصاحبه ۶). داده‌ها بیانگر آن است که بخشی از مشارکت‌کنندگان به ضرورت سازگاری علم با شرایط و واقعیت‌های جامعه اعتقاد دارند. آنها با تأکید بر معنایی هویت‌بخش از علم بومی، معتقدند ناسازگاری علوم اجتماعی وارداتی با بستر اجتماعی کشور، موجب کاربردناپذیری آنها، گسست میان مفروضات نظری و واقعیت‌های اجتماعی و در نهایت انتزاعی و کلی‌گرا شدن این علوم شده و برای حل انبوه مسائل جامعه، می‌بایست بر ایجاد علوم اجتماعی متناسب با جامعه تأکید ورزید و درون‌زایی دانش را جهت حفظ و ارتقاء قابلیت پاسخگویی آن به نیازهای داخلی به صورت یک ضرورت دنبال نمود.

الزامات و اقتضائات بومی شدن علم

از نگاه دانشجویان، بومی شدن علم الزامات و اقتضائاتی دارد که بدون آنها معنای خود را از دست می‌دهد. پیش‌نیاز یادگیری مفاهیم کلاسیک علم، عدم قابلیت علوم طبیعی، قابلیت علوم انسانی، نیاز به تغییرات روشی، نیاز به تغییرات نظری و فرآیندی و زمان‌بر بودن، همگی مضامین فرعی برای این مقوله اصلی هستند.

۱. پیش‌نیاز یادگیری مفاهیم کلاسیک علم

بخشی از دانشجویان، آموختن و بکارگیری مفاهیم بومی و کلاسیک علم را نه به مثابه دو گانه‌ای متعارض، بلکه به صورت مکملی هم‌افزا می‌نگرند. آنها اشاره داشته‌اند که تولید علم بومی نیازمند پذیرش و یادگیری مفاهیم کلاسیک علم است و نمی‌توان این دو را جدا از

نهاد قدرت وجود داشته باشد و همین امر نیز به پروژه بومی‌سازی ساختی آمرانه می‌بخشد: «هدف پشتشه، مثل خیلی کارایی که تو وزارت علوم انجام میدن، چرا باید فکر کنم این جداسه؟ پشتوانه سیاسی داره. اسلامی، پسوند هر چیزی بشه مشخصه ایده از کجا میاد، براشون کاربرد داره» (مصاحبه ۱۷).

۴. تغییر در سیاست‌گذاری آموزشی

قاعدتاً تجویز علم بومی مستلزم تغییر در سیاست‌گذاری آموزشی است و این چیزی نیست که از ذهن دانشجویان دور مانده باشد. آنها غالباً در مصاحبه‌ها به تغییرات صورت‌گرفته در برنامه‌های درسی و نیز کتاب‌های آموزشی به عنوان شواهدی از تجربه بومی شدن علوم اجتماعی اشاره داشتند: «اومدن یکسری کارها کردن. کتاب جامعه‌شناسی دبیرستان رو یادمه اومدن دستکاری کردن. بحث‌هایی رو مطرح کردن که بیشتر در رابطه با جامعه ایرانی بوده. به قول خودشون این بومی‌سازی بوده. ولی وقتی کتابارو نگاه می‌کنی سر و ته نداره. هیچی از توش مشخص نیست» (مصاحبه ۸). این دسته از دانشجویان تغییرات در محتوای آموزشی را جزئی از فرآیند پیوسته مداخله در نهادهای آموزشی می‌بینند که به پشتوانه اسناد بالادستی و در راستای ایدئولوژی سیاسی نظام، طراحی شده‌اند.

درک هویتی از بومی شدن علم

برخی مشارکت‌کنندگان در مصاحبه‌هایشان درکی هویتی از بومی شدن علم بروز دادند. در تعریف آنها از علم بومی، مضامینی چون هویت‌سازی و مالکیت وجود دارد. در این دیدگاه، بومی‌سازی برای این انجام می‌گیرد تا در عرصه علمی و در سطح ملی، تعلق یا مالکیتی به وجود آورد که هویت‌بخش باشد. علی‌رغم آنکه هدف از بومی شدن در هر کشوری متفاوت است اما اصل تعلق علم به جامعه، انگاره مشترکی است که ضرورت بومی شدن را برای همه جوامع ایجاد می‌کند.

۱. هویت‌سازی

«در واقع دارن یک جور هویت‌سازی می‌کنن. برنامه‌ریزان فکر می‌کنن چون اونور دنیا ساختنش، ما هم علم رو به سبک خودمون بسازیم» (مصاحبه ۱۳). این گزاره و مشابه آن، نمایانگر درک بومی شدن علم در معنای همانندی و هم‌نوایی با پیکره فرهنگی جامعه است. در این تفسیر، علم به عنوان عنصری از حوزه فرهنگی و هم‌راستا با سویه‌های ارزشی و هویتی یک جامعه، در قلمرو مکانی زیست‌بوم خود، کارکرد دارد و تولید علم برای زیست‌بومی خاص می‌تواند نقشی هویت‌ساز ایفاء کند.

۲. مالکیت

همان‌طور که گفته شد بومی شدن برای دانشجویان می‌تواند معنای تعلق علم به یک زیست‌بوم مشخص را داشته باشد که این مالکیت و

۶. فرآیندی و زمان‌بر بودن

بخشی نیز بومی شدن علم را فرآیندی طولانی مدت می‌دانند که به مرور زمان اتفاق می‌افتد و به زعم آنها، بومی شدن فرآیندی از اعمال ساختاریافته است که بر اساس اهداف منطقی‌ای نیازمند طی مراحل نظام‌مند و برنامه‌ریزی شده می‌باشد و همین ویژگی است که آن را زمان‌بر می‌سازد: «بومی شدن به این راحتی نیست که ما بعد چند مدت صحبت در موردش، سمینار و اینا بتونیم اونو داشته باشیم، واقعاً باید طرح مسئله بشه، هدف و ضرورت تعیین بشه تا بتونیم واقعاً به معنای کلی یک علم بومی داشته باشیم» (مصاحبه ۲۹).

بحث و نتیجه‌گیری: چندوجهی بودن فهم

این پژوهش با هدف واکاوی ادراک دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه مازندران از مسئله بومی شدن علوم اجتماعی در ایران انجام گرفت. در این راستا تلاش شد تا با تحلیل پدیدارشناختی تجربه زیسته دانشجویان از فرآیند پدیده بومی شدن علم در دانشگاه، شرح نظام‌مندی از مضامین و الگوهای موجود در روایات آنها از علم بومی ارائه شود.

دستمایه‌های حاصل از تحلیل یافته‌های این مقاله را می‌توان در قالب گزاره‌های زیر برشمرد:

۱. فهم مشترکی میان مشارکت‌کنندگان در پژوهش از پدیده بومی شدن علم و کارکردهای آن وجود ندارد. در این ارتباط می‌توان وجود دو گروه اصلی را در بین دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته‌های علوم اجتماعی تشخیص داد. گروه نخست را دانشجویانی تشکیل می‌دهند که بومی شدن را زمینه‌مند شدن علم و تناسب آن با نیازها و مسائل جامعه تعریف می‌کنند و به ضرورت آن برای جریان توسعه علمی باور دارند. دومین گروه نیز متشکل از دانشجویانی است که بومی شدن را معادل تحریف علم و از بین رفتن اصول اساسی علم می‌دانند. رویکرد گروه اخیر به پروژه بومی‌سازی به نحوی است که آن را به عنوان مانعی اساسی در مسیر توسعه علمی و از آن مهم‌تر، عاملی برای محدودیت در تعاملات بین‌المللی و عقب‌ماندگی از جریان روز علم شناسایی می‌کنند. گروه نخست، علوم اجتماعی بومی را به دلیل تولید مفاهیم و نظریات انضمامی و کاربردی، راهگشا و هویت‌ساز دانسته و گروه دوم به دلیل آنچه خود جهت‌دار و تک‌بعدی شدن سازه‌های نظری در علوم اجتماعی بومی می‌نامند نسبت به آن کاملاً بی‌اعتماد هستند.

۲. در ارتباط با علوم اجتماعی اسلامی، تفاوت و تناقض میان تفاسیر از آنچه در بالا اشاره شد هم شدیدتر است. بدین ترتیب که دسته‌ای از دانشجویان از آن به عنوان تخصص جدیدی که منافع و امتیازات زیادی به همراه دارد استقبال می‌کنند و معتقدند علوم اجتماعی اسلامی ارتباط نهادی قوی‌تری با جامعه و حکومت برقرار می‌کند.

یکدیگر دانست: «پیش‌نیازش اینکه تو بدونی جامعه‌شناسی چیه که بعد بومی‌شدش رو بدونی. جامعه‌شناسی بومی گرایش کوچکی از چیزی بزرگ‌تر نیست. خودش می‌تونه کنار جامعه‌شناسی کلاسیک قرار بگیره» (مصاحبه ۱۱).

۲. عدم قابلیت علوم طبیعی

این دانشجویان معتقدند که قوانین علوم طبیعی همه جا یکسان است. به همین دلیل، علوم طبیعی دارای استقلال است و همچون علوم انسانی زمینه‌مند نیست و منطقاً قابلیت بومی شدن ندارد: «به نظر من علوم طبیعی، قابلیت بومی‌سازی ندارند؛ چون روش کار آنها ثابت و دقیق است و اینکه در چه محیطی باشند تفاوتی نخواهد کرد. مثلاً اینکه بگوئیم فیزیک بومی‌شده ایرانی یا اسلامی، شاید با عقل سلیم هم در تضاد باشد» (مصاحبه ۱).

۳. قابلیت علوم انسانی

از سوی دیگر، دانشجویان بر این باورند که علوم انسانی - به مثابه دانشی که به طور ذاتی با زمینه اجتماعی فرهنگی خود پیوند خورده و از بستر جامعه‌اش جدا نیست - از ظرفیت ذاتی برای بومی شدن برخوردار است. دانشجوی ۱۲ در تعریف خود از بومی‌سازی اشاره کرده است که «بومی شدن یعنی تبیین‌هایی متناسب با شرایط خودمون داشته باشیم. خصوصاً در علوم انسانی. در مورد علوم طبیعی این طور نیست. سنتز یک پدیده تو اوگاندا و نیویورک یک نتیجه‌ای داره. اما در کار ما نه».

۴. نیاز به تغییرات روشی

به عقیده برخی دانشجویان، بومی شدن علوم اجتماعی می‌تواند از تغییر در روش‌های آن شروع شود. بدین معنا که روشی تولید شود که تناسب بیشتری با جامعه مورد تحقیق داشته باشد: «به عقیده من بومی شدن در حوزه علم یا دقیق‌تر [یگم] تو رشته من علوم اجتماعی می‌تونه این باشه [که] ما از لحاظ روشی بیایم دست به [ارائه] ایده‌های جدید بزنیم» (مصاحبه ۲۱).

۵. نیاز به تغییرات نظری

برخی هم معتقد بوده‌اند که بومی‌سازی علم، نیازمند تحول در شیوه مفهوم‌سازی و نظریه‌پردازی متناسب با مقتضیات پویای جامعه است تا فهم عمیق‌تری از مسائل جامعه ممکن و نظرات باکفایت‌تری به عنوان راحل ارائه گردد. دانشجوی ۱۹ در تعریف علم بومی به این تغییرات اشاره می‌کند: «معنی بومی‌سازی این می‌تونه باشه، حالا تو حوزه علمی، ما یک سری ایده‌ها و نظریات داریم که مال ما نیست یعنی وارد شده و قصد داریم که اونو تغییر بدیم و به شکل و شمایل خودمون در بیاریم».

در سوی دیگر اما با نظرانی کاملاً مخالف، گروهی از دانشجویان قرار می‌گیرند که علوم اجتماعی اسلامی را پروژه‌ای سیاسی و نه علمی شناسایی می‌کنند. از نظر آنها منافع این پروژه تنها متوجه عده معدودی از تصمیم‌سازان این حوزه است که از آن به عنوان ابزاری سیاسی برای بازتولید مناسبات قدرت مطلوب خود در نهاد علم بهره می‌گیرند.

۳. در میان دانشجویان، اجماع قابل توجهی در ارتباط با ناتوانی علوم اجتماعی در حل مسائل کنونی جامعه قابل مشاهده است. هر دو گروه که در بالا به آنها اشاره شد این ناتوانی را شاهدی بر فقدان تجربه علوم اجتماعی بومی در دانشگاه می‌دانند و از آن برای تأیید استدلال‌شان در رابطه با بومی شدن علوم اجتماعی استفاده می‌کنند. طرفداران علم بومی این ناتوانی را دلیل قانع‌کننده‌ای برای بومی‌سازی علوم اجتماعی دانسته و معتقدند عامل این ناتوانی، ذهنیت اسیر در مفاهیم و نظریات وارداتی، بی‌توجهی به منابع داخلی علم و عدم تناسب علم با جامعه است. در حالی که گروه مقابل این ناتوانی را نتیجه مداخله نهاد سیاست و قدرت در علم برمی‌شمارند. به زعم این دانشجویان، علوم اجتماعی ایران به دلیل اعمال سیاست‌هایی که ناقض استقلال نهاد علم بوده‌اند، توانایی تولید علم را نداشته و ندارند. از نظر آنها بر آنچه امروز به عنوان تولید علم در دانشگاه‌ها معرفی می‌شوند تنها می‌توان نام ترجمه‌سازی و کپی‌کاری از منابع خارجی را نهاد.

۴. برای درک معنایی تجربه‌های زیسته این کنشگران علم از پدیده بومی شدن علم، می‌توان از رویکرد تفسیری گیرتز به فرهنگ و صورت‌بندی او از نظام‌های نمادین بهره گرفت. به زعم گیرتز نمادها و فعالیت‌های آئینی، نظامی از معانی را می‌سازند که هم «الگویی از چیزها» را آنطور که هستند و هم «الگویی برای چیزها» آنطور که باید باشند ارائه می‌دهند. او با این صورت‌بندی نشان می‌دهد چگونه نمادها می‌توانند تصور آرمان‌پردازی شده‌ای را که از یک سو موقعیت عملی اجتماعی را بازنمایی و از سوی دیگر عرصه‌ای را برای تغییر و کنترل وضعیت جاری تدارک می‌بینند ارائه نمایند (Geertz, 1973). با انتخاب رویکرد تفسیری گیرتز برای فهم معنای بومی شدن علوم اجتماعی نزد دانشجویان تحصیلات تکمیلی، می‌توان گفت که تبلور معناها و نمادها در مورد علوم اجتماعی بومی در قالب این دو الگو صورت می‌پذیرد به طوری که هر الگو توسط گروهی از دانشجویان حمایت می‌شود: در «الگویی از علوم اجتماعی بومی» دانشجویان تلاش دارند الگوی این پدیده را در سطح انتزاعی و نمادین پیدا کنند. در این الگو، علوم اجتماعی بومی را به عنوان یک نظام معرفتی ایدئولوژیک نمادپردازی و از طریق نمادپردازی از ساخت قدرت سیاسی است که تلاش دارند مسئله بومی شدن علم را درک و بازنمایی کنند.

به همین دلیل نیز گروه اخیر هر تلاشی در راستای بومی شدن علم و هر کنشی در این فرآیند را برآمده از خواست قدرت و نظم سیاسی حاکم می‌نگرد. در «الگویی برای علوم اجتماعی بومی» اما دانشجویان تلاش دارند با دستکاری در سامانه‌های فکری نهاد علم، مناسبات آنها را در قالب یک نظام نمادین به بیان درآورند. به عبارت دیگر بر اساس مدل‌های نظری همچون استعمارزدایی از علم و اسلامی‌سازی علم، طرح و الگویی را برای علوم اجتماعی ایران عرضه کنند.

۵. مطابق نظر گیرتز، دو الگوی فوق قابلیت تبدیل به یکدیگر را دارند؛ به این معنا که «الگویی از چیزی» می‌تواند به «الگویی برای چیزی» تبدیل شود و بالعکس. این قابلیت در ارتباط با «الگوهای علوم اجتماعی بومی» نیز قابل مشاهده است. همان‌طور که گفته شد گروهی از دانشجویان در الگویی که از روند جاری بومی‌سازی علوم اجتماعی ارائه می‌کنند آن را به مثابه پروژه‌ای سیاسی ترسیم می‌کنند. در واقع، بی‌اعتمادی این گروه از دانشجویان به علوم اجتماعی بومی ناشی از فهمی است که از آن به عنوان پدیده‌ای ایدئولوژیک دارند. این دانشجویان به علوم اجتماعی بومی اعتماد خواهند کرد اگر شکل‌گیری آن نه از طریق مداخله نهاد قدرت، بلکه به طور درون‌زا و از میان گفتمان‌های دانشگاهی باشد. در این صورت گروه مذکور نیز از تغییرات نظری و روش‌شناختی در علوم اجتماعی که متناسب با نیازها و مسائل جامعه باشد حمایت خواهند کرد. از طرفی، گروه دیگر از دانشجویان که فهم آنها از بومی شدن علوم اجتماعی بر مبنای الگویی است که برای تغییر وضعیت کنونی علوم اجتماعی پیشنهاد می‌دهند خود را همچنان نیازمند بهره‌گیری از مفاهیم کلاسیک جامعه‌شناسی می‌دانند. غالب این دانشجویان حامی ایده حضور گرایش‌های متنوع علوم اجتماعی در کنارهم بوده و مخالفت خود را با دیدگاه‌های انحصارطلبانه و تحدیدکننده در علم ابراز نموده‌اند. این دو الگو در ارتباط با علوم اجتماعی بومی، قابلیت نزدیکی و تبدیل به یکدیگر را دارند.

۶. مطابق آنچه در بخش بیان مسئله طرح شد امروزه دو رویکرد تقابلی موافق و مخالف علوم اجتماعی بومی به تدریج با رویکرد سوم در معنای جذب انتقادی علوم اجتماعی غربی جایگزین می‌شوند. در این رویکرد، علوم اجتماعی پیوسته در تعامل با منابع بومی و جهانی شکل می‌گیرند و محقق بدون رد کردن این منابع، دست به انتخاب و گزینش از میان آنها می‌برد (Barzegar, 2010; Ghaneirad & Joukar, 2009; Mansouri, 2022; Kazemi, 2022). استفاده از سازه‌های نظری گیرتز در قرائت از یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که تا چه اندازه دو الگوی موجود از علوم اجتماعی بومی در میان دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته‌های علوم اجتماعی قابلیت تبدیل به یکدیگر را دارند و این

جریان غالب شبه‌اثبات‌گرایی در علوم اجتماعی ایران همسو بوده و آنچه محل افتراق آنهاست بیشتر مربوط به نقشی است که برای نهاد سیاست در بهبود وضعیت نهاد علم قائل هستند: بخشی از دانشجویان برون‌رفت از وضعیت موجود را در گرو قطع ارتباط با نهاد سیاست و گروه دیگر به مداخله نهاد سیاست برای دستیابی به وضعیتی مطلوب در نهاد علم باور دارند.

دو الگو اصولاً در برآوردشان از وضعیت علوم اجتماعی امروز جامعه تا چه اندازه به هم نزدیک هستند به طوری که هر دو مدل به ناتوانی علوم اجتماعی ایران در حل مسائل جامعه معترفند؛ هر دو مدل این ناتوانی را معلول وضعیت نابسامان آموزش و پژوهش در دانشگاه‌ها می‌دانند و هر دو مدل، گذار از این وضعیت را در گرو تغییرات اساسی در نهاد علم می‌بینند. در واقع هر دو الگو در نگرش انتقادی‌شان به نهاد علم و امکان‌های نظری و روشی

References

- Abah, J., Mashebe, P., & Denuga, D. D. (2015). Prospect of integrating African indigenous knowledge systems into the teaching of sciences in Africa. *American Journal of Educational Research*, 3(6), 668-673. DOI: 10.12691/education-3-6-1
- Alatas, S. F. (2006). A khalidunian exemplar for a historical sociology for the south. *Current Sociology*, 54(3), 397-411. DOI:10.1177/0011392106063189
- AzadAramaki, T. (2006). *Intellectualism in the transition of thoughts*. Tehran: Culture and Education Research Institute Publications. (Persian)
- Bala, A., Gheverghese Joseph, G. (2007). Indigenous knowledge and western science: The possibility of dialogue. *Race & Class*, 49(1), 39-61. DOI: 10.1177/0306396807080067
- Barzegar, E. (2010). The humanities indigenization approach. *Journal of Methodology of Social Sciences and Humanities (MSSH)*, 16(63), 29-53. (Persian)
- Durkheim, E., & Lukes, S. (1982). *The Rules of sociological method and selected texts on sociology and its method*. In S. Lukes (Ed.). London: Palgrave Macmillan. Retrieved from: <http://fssh.rjt.ac.lk/wp-content/uploads/2023/09/The-Rules-of-Sociological-Method-PDFDrive.pdf>
- Farasatkah, M. (2009). *Three cognitive paths to indigenous knowledge in Iran: A comparative study emphasizing conceptual, structural and functional shifts of the science*. *Journal of Iranian Social Studies*, 3(1 (5)), 97-110. (Persian)
- Gabrenya, W. K., Kung, M. C., & Chen, L. Y. (2006). Understanding the Taiwan indigenous psychology movement: A sociology of science approach. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 37(6), 597-622. DOI: 10.1177/0022022106290480
- Geertz, C. (1973) *the Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Ghaneirad, M. A., & Joukar, M. (2009). Autonomous/ Alternative social sciences and multiple objectivity (A glance at Sayed Hussein and Saved Farid Alatas ideas). *Journal of Iranian Social Studies*, 3(1 (5)), 7-36. (Persian)
- Javadi, A., & Towfiq, I. (2012). An epistemological reflection on academic sociology in Iran. *Quarterly of Social Problems of Iran*, 3(1), 59-83. (Persian)
- Kazemi, A. (2022), *The journey of theories*, Tehran: Agar Publications. (Persian)
- Kouthari, M. (2009). Possibility of production of Islamic Social Science. *Strategy for Culture*, 2(7), 31-54. (Persian)
- Kumar, N. (2001). Indigenous social psychology of science for a developing society: An empirical justification. *Psychology and Developing Societies*, 13(2), 153-171. DOI: 10.1177/097133360101300203
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Malekian, M. (2007). Science without history, without geography. *Reflection of Thought*, 87, 281-287. (Persian)
- Mansouri, R. (2022), *The architecture of science in Iran*. Tehran: Cultural and Social Studies Research Institute Publications. (Persian)
- Mosavi, Y. (2021). Indigenous and universal sciences approach in Iran and the necessities of interaction between them. *Sociological Review*, 27(2), 61-79. (Persian) DOI: 10.22059/jsr.2021.81418
- Mulkay, M. (2014). *Science and the sociology of knowledge (RLE social theory)*. Milton Park: Routledge Publications.
- Panahi, M. H. (2015). Normal science and indigenization of social sciences. *Strategy for Culture*, 7(28), 29-59. (Persian)
- Parsania, H., Mirsepah, A., & Panahi, M. H. (2009). Indigenization of Sociology. *Ma'rifat Farhangi Ejtemaei*, 1(1), 7-16. (Persian)
- Pietkiewicz, I., & Smith, J. A. (2014). A practical guide to using interpretative phenomenological analysis

- in qualitative research psychology. *Psychological Journal*, 20(1), 7-14. DOI: 10.14691/CPPJ.20.1.7
- Quinn, A.L. (2022). Bridging indigenous and Western methods in social science research. *International Journal of Qualitative Methods*, 21, 16094069221080301. DOI: 10.1177/16094069221080301
- Saffar, A.S., & Ahmadian, S. (2020). Strategic analysis of scientific production areas of development discourse in Iran with the emphasis on localization of the social sciences using swot matrix. *Journal of Iranian Social Development Studies*, 12(1), 123-140. (Persian)
- Schuerkens, U. (2003). The sociological and anthropological study of globalization and localization. *Current Sociology*, (51)3-4, 209-222. DOI: 10.1177/0011392103051003004
- Smith, J.A. (1996). Beyond the divide between cognition and discourse: Using interpretative phenomenological analysis in health psychology. *Psychology & Health*, 11(2), 261-271. DOI: 10.1080/08870449608400256
- Smith, J.A. & Osborn, M. (2003). Interpretative phenomenological analysis. In J. A. Smith (Ed.), *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods* (pp. 51-80). London: Sage Publications.
- Smith, J.A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research*. London: Sage Publications. DOI: 10.1080/14780880903340091
- Towfiq, I. (2011). Society in transition and postcolonial discourse: A reflection on the crisis of Social Sciences in Iran. *Iranian Journal of Sociology*, 12(1, 2), 3-39. (Persian)
- Towfiq, I. (2017). *About the knowledge system*. Tehran: Research Institute for Cultural and Social Studies. (Persian)
- Zaeri, Q., & Eskandari Naddaf, A. (2022). Analysis and evaluation of opinions of supporters and opponents of indigenous social science in Iran. *Journal of Social Theories of Muslim Thinkers*, 12(3), 9-30. DOI: 10.22059/jstmt.2022.324150.1459

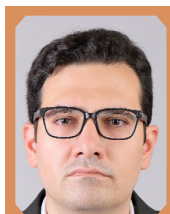
نادر رازقی

دانش‌آموخته دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه منچستر انگلستان و استاد جامعه‌شناسی دانشگاه مازندران است. وی علاقه‌مند به مطالعات اجتماعی علم است و درس‌های جامعه‌شناسی علم را برای مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری جامعه‌شناسی و درس علم، فناوری و جامعه را برای مقطع دکتری سیاست‌گذاری علم دانشگاه مازندران تدریس می‌کند.

حیدر جانعلی‌زاده چوب‌بستی

دانش‌آموخته دکتری جامعه‌شناسی از دانشگاه براتفورد انگلستان و دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه مازندران است. وی درس‌های جامعه‌شناسی علم را برای مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری جامعه‌شناسی این دانشگاه تدریس می‌کند.

محمد مهدی فرزید

دانش‌آموخته دکتری جامعه‌شناسی از دانشگاه مازندران و استادیار جامعه‌شناسی این دانشگاه است. علاقه‌مندی وی به پژوهش در حوزه‌های جامعه‌شناسی معرفت و علم است و در پژوهش‌های خود عمدتاً از روش‌های تحقیق کیفی استفاده می‌کند.

بهناز سیفی

دانش‌آموخته مطالعات جوانان از دانشگاه مازندران و علاقه‌مند به مطالعات اجتماعی علم است که در پژوهش‌های خود تلاش می‌کند از رویکردها و روش‌های کیفی و ترکیبی برای تحلیل پدیده‌های اجتماعی بهره بگیرد.